

Kultūrinio herojaus kūrimas: Jurgis Eišiškietis daugiakepuris bei jo terpė šaltiniuose ir istoriografijoje

VYTAUTAS ALIŠAUSKAS

Vilniaus universitetas
<https://ror.org/03nadee84>
alisauskopastas@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-8263-0123>

ANOTACIJA. Studija skirta projektui įkurti aukštesniojo lygio mokyklą Vilniaus mieste 1539 m. ir su juo susijusiems asmenims, pirmiausia laisvųjų menų magistrui Jurgiui Eišiškiečiui, kurio asmeniui ir jo identifikacijai lietuvių bei lenkų istoriografijoje teikiama daug dėmesio. Šalia Vilniaus kapitulos protokolo ištraukos, kuri po 1842 m. publikacijos skelbiama nauja redakcija, pirmą kartą lietuvių istoriografijoje panaudojamas Prūsijos hercogo Albrechto laiško Pilypui Melanchtonui originalus tekstas. Autoriaus įsitikinimu, naujos mokyklos steigimo iniciatorius buvo Albertas Goštautas; išsamiai aptariama jo aplinka, susieta su švietimu Vilniuje, atmeta filoprotellantizmo galimybė. Studijoje kritiškai vertinamos įvairios hipotezės, liečiančios Jurgio Eišiškiečio asmenį, jo konfesinę orientaciją, taip pat aptariama galima Goštauto projektuotos mokyklos sąsaja su Abraomo Kulviečio mokykla.¹

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Jurgis Eišiškietis; Albertas Goštautas; Georgius Haustintz Litanus; Reformacija; Vilniaus katedros mokykla.

Received: 30/04/2024. **Accepted:** 19/06/2024.

Copyright © 2024 Vytautas Ališauskas. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

¹ Autorius iš širdies dėkoja už nesavanaudės draugystės pavyzdžius Jolantai Gelumbeckaitei ir Liudui Jovaišai.

Beveik prieš keturias dešimtis metų Juozas Tumelis, rašydamas vieno iš protestantiškosios reformos Lietuvoje pradininkų – Stanislovo Rapolionio – biografiją, įžvalgiai konstatavo:

[D]augelyje raštų S. Rapolionio gyvenimas apraizgytas įvairiomis hipotezėmis ir prielaidomis [...] ne vieną kažkada pareikštą nedrąsiai prielaidą ar hipotezę ilgainiui imta pateikti kaip neginčijamą tiesą, netgi ja remtis, kuriant naujas hipotezes. Taip po mūsų kultūros ir ankstyvosios raštijos istoriografiją tebeklaidžioja konkretesniais duomenimis nepagrįsti teiginiai [...] apie senosios lietuvių raštijos atstovus. Užpildant vakuumą, kūrėsi legendos, o „legendos ypatingos tuo, kad jomis labai patogu reikšti įvairias pažiūras, jos stebėtinai imlios ir kaskart pasipildo vis naujais atspalviais“ (A. Fransas). Be to legendos apie S. Rapolionį dažnai buvo užburto rato variklis: vienas nežinomas dalykas buvo įrodinėjamas kitu, tiek pat nežinomu ir nepatikrintu dalyku.²

Legendų gyvastį palaiko ir lakoniška, kai kada rizikingos interpretacijos reikalaujanti, šaltinių iškalba, ir iki XVI a. vid. gan skurdi katalikiškosios LDK onomastika – vardų sutapimo praeiksmas gerai žinomas jau Antikos laikų istorikams, – ir stoka platesnių kontekstinių tyrimų. Ir, be abejonės, paprasčiausios senųjų tyrinėtojų klaidos, kurios „yra kartojamos ir toliau iškreipiamos per ištisus šimtmečius“³. Tad nenuostabu, kad Tumelio pastraipą ir šiandien galime perrašyti *Rapolionio* vieton įterpdami dažno to meto viešojo religijos ar kultūros lauko veikėjo vardą. Tumelio siūlomas vaistas „nuo neginčijamomis tiesomis tapusių hipotezių“ yra neįmantrus, paimtas tiesiog iš parankinės sveiko proto vaistinėlės:

Šiandien atrodo geriau eiti kitu keliu – ne ilginti bent tuo tarpu neįrodomų hipotezių grandinę, o kiek įmanoma pasverti jau esančias.⁴

Viena iš tokių sulegendintų XVI a. pirmos pusės figūrų yra Jurgis Eišiškietis, laisvųjų menų magistras, 1539 m. šmėkštelėjęs Vilniuje. Jam Alberto

² Juozas Tumelis, „Stanislovas Rapolionis ir jo laikai“, in: *Stanislovas Rapolionis*, sud. Eugenija Ulčinaitė ir Juozas Tumelis, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 29–30.

³ Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas. Senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, t. I: *XVI–XVII amžiai*, Čikaga: JAV LB Kultūros fondas, 1960, p. 83.

⁴ Juozas Tumelis, *op. cit.*, p. 30.

Goštauto pavedimu teko prisidėti prie pastangų, kad Vilniuje atsirastų dar viena mokykla. Itin svarbaus to šmėkštelėjimo konteksto pakako, kad Jurgis taptų šmėkla, dėl istorikų kuriamų legendų ir kartojamų klaidų įgaunančia vis labiau apčiuopiamą, bet vis besimainantį pavidalą. Tas pavidalas nemenku laipsniu turi renesansinio grotesko bruožų tikslia to žodžio reikšme⁵. Tokia groteskiška istoriografijos figūra magistras Jurgis tapo – galime tik spėlioti, kodėl – beveik prieš 170 m., o gal ir ankstėliau. Vaclovas Biržiška savo *Aleksandryne* pristatė XIX a. lenkų istorikus:

Apie jį A. F. B. [*sic!*] [...] prirašė įvairių nesąmonių, pavertęs jį tuo pačiu Vilniaus pranciškonų gvardionu Jurgiu Martynu (o šis Jurgis Martynas Bukowskiui virto Jurgiu Martynu Moscovidius, arba Mažvydu), kuris 1523 m. su vyskupo Stanislovo Hosijaus tėvu Ulriku Hose sudarė sutartį žemei parduoti [...] 1855 m. A. F. A. [Adamovičius] pavertė jį [Mažvydą] Jurgiu Martynu Moscovidiusu, supainiojęs jį dar su Jurgiu iš Eišiškių, ir verčia jį būti ne Kulviečio mokiniu, bet jo mokyklos steigėju ir net 1539 m. Vilniaus liuteronų pamokslininku. Tai vis grynos pasakos.⁶

Galima dar pridurti, kad Adamas Adamowiczius mokyklos steigimo iniciatyvą ir Jurgio Eišiškietičio globą priskiria ne Albertui Goštautui, tuo metu, regis, nepakankamai reflektuotam istoriniam personažui, bet daug romantiškesniam pastarojo sūnui Stanislovui – Barboros Radvilaitės (tai pabrėžia pats istorikas) sutuoktiniui. Biržiška šį teiginį nors ir paminėjo, veikiausiai jau pavargęs nuo „nesąmonių“, *expressis verbis* jo nebeatitaisė⁷.

Po šių „pasakų“, pretendavusių į istorinį tyrimą, prabėgo pusantro šimto metų. Vladas Drėma, kaupdamas medžiagą apie Vilniaus bažnyčias, be jokio komentarą išsirašė ir Adamowicziaus „nesąmones“. Su kitais Drėmos archyviniais

⁵ „La decorazione a grottesca è caratterizzata dalla raffigurazione di esseri ibridi e mostruosi, chimere, spesso ritratte quali figurine esili ed estrose“, <https://it.wikipedia.org/wiki/Grottesca>; žiūrėta 2024 07 25.

⁶ Vaclovas Biržiška, *op. cit.*, 1960, p. 44, 77. Biržiška čia referuoja šias knygas: A. F. A. [= Adam Ferdynand Adamowicz], *Kościół Augsburski w Wilnie: kronika zebrana na obchód trzydziestoletniego istnienia kościoła w roku 1855 w ś. Jana Chrzcziciela*, Wilno: Józef Zawadzki, 1855; Julian Bukowski, *Dzieje reformacyi w Polsce od wejścia jej do Polski aż do jej upadku*, t. 1: *Początki i terytoryalne rozprzestrzenienie się reformacyi*, Kraków: Nak. Autora, 1883.

⁷ Vaclovas Biržiška, *op. cit.*, p. 82.

išrašais jos 2008 m. buvo paskelbtos atskiroje knygoje⁸, taip įgaudamos naują gyvastį. O šiandienis *Vikipedijos* Autorius, straipsnyje „Eišiškės“ mėgindamas apibūdinti garsųjį eišišketį ar, tiksliau, vienu sakiniu pateikti dabartinį jo *Lage der Forschung*, rašo:

Vilniaus magistras, preceptorius, rūpinosi privačios mokyklos įsteigimu Vilniuje, mokslus baigė Vitenbergo universitete 1541–1546 m.⁹

Kaip radosi ši įvardijimų pynė, ne mažiau pasakiška negu Drėmos išsirašytoji, paaiškės mūsų tyrimo metu, bet jau dabar skaitytojui nerimą turėtų sukelti beprasmis titulas „Vilniaus magistras“. Jo junginys su kitais titulais visiškai primena „hibridinę ir monstruozišką būtybę“ iš Renesanso groteskų. Bet pradžia tebus pasigilinta į pagrindinius informacijos apie Jurgį šaltinius.

FONTES QUASI PONTES

Šaltiniai regisi esą panašūs į tiltus, kurių vienas galas dabartyje, kitas remiasi į kažkokį praeities sausžemį. Tik užlipęs ant jo staiga pajunti, koks tiltas trapus, siūbuojantis ir nežinia kur pasibaigiantis. Mūsų temos tiltai, atsiremiantys į žemę prie Jurgio Eišiškiečio kojų, tėra du. Juos skiria trejetas metų. Iš karto pasakysime, tik šie du „chronotopai“ gali būti laikomi saugiais. Visa kita, kas mėginama sieti su Jurgiu Eišiškiečiu, iš esmės tėra istoriko vaizduotės teritorija.

Intriga prasideda Vilniaus katedros kapitulos posėdžio 1539 m. balandžio 28 d. protokolo įrašu. Tekstas nelengvai įskaitomas, stilistiškai ir gramatiškai neatrodo be priekaištų. Pirma jo publikacija, regis, buvo Juozapo Ignaco Kraševskio *Vilniaus IV* tome¹⁰. Jonas Kurčevskis savo kapitulos protokolų san-

⁸ Vladas Drėma, *Vilniaus bažnyčios. Iš Vlado Drėmos archyvų*, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 544.

⁹ <https://lt.wikipedia.org/wiki/Eišiškės>, žiūrėta 2024 07 25.

¹⁰ Józef Ignacy Kraszewski, *Wilno: od początków jego do roku 1750*, t. IV, Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1842, tekstas p. 42, pristatymas p. 4–5 (plg. Juzefas Ignacas Kraševskis, *Vilnius: Nuo jo pradžių iki 1750*, t. IV, iš lenkų k. vertė Kazys Uscila, iš lotynų k. vertė Violeta Radvilienė, Vilnius: Mintis, 2021, p. 18–19; mūsų pateikiamas vertimas skiriasi nuo esančio lietuviškame Kraševskio leidime).

traukoje pateikė šiek tiek supaprastintą įrašo parafrazę lenkiškai¹¹. Ši parafrazė tapo daugumos istorikų (pvz., Jablonskio, Gudavičiaus, Kosmano, Lukšaitės, Tumelio) atraminiu šaltiniu. Lotynišku originalą atitinkančiu tekstu naudojami Ochmańskis¹². Kaip tuoj matysime, daryti išvadas (arba atsakingai nuo jų susilaikyti) apie nepavykusį naujos mokyklos Vilniuje projektą ir Jurgio Eišiškiečio asmenį galima tik remiantis originaliu protokolo tekstu (LMAVB RS, f. 43-210 = ACV II, f. 118), o ne jo santrauka. Kraševskis rankraštyje įskaitė ne viską, deja, ne viską pavyko įskaityti ir rengiant šią naują publikaciją. Svarbesni pastarosios skirtumai nuo Kraševskio teksto pateikti aparate.

Magistri Georgii ad eruditionem scholarium particularem non admissio.

Item eodem die et Capitulo Nobilis Joannes Vilamovsky, Notarius Magnifici Domini Alberti Gastoldi, Palatini Vilmensis, tanquam nuntius missus una cum Venerabili Georgio de Eyxyski artium Magistro in conspectum suae reverendissimae Dominationis ac aliorum Dominorum de Capitulo veniens petiit, quatenus suae dominationes in aliquo loco privato scholarium nobilium puerorum institutionem* et particularem eruditionem eundem admittere, sibique licentiam dare dignarentur. Et Domini volentes esse liberiores in votis suis remissis foris eos [?] [...] et ipsum Georgium Magistrum decreverunt eundem non esse ad talem eruditionem puerorum admittendum hac ratione [?] permitti*, ne ex his potissimum, qui Lipsiae literis operam dabant, aliquod malum eveniat, per quod iuventus posset depravari, tum quod rarissimi* scholastici in arce Vilmensi et schola sancti Joannis Vilnae possent stare; quod referendum eidem commiserunt per Dominum procuratorem Capituli.

*institutionem : instructionem *Krasz* *hac ratione [?] permitti : huc non permitti *Krasz*

*rarissimi : carissimi *Krasz*

¹¹ Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy, czyli Katedra wileńska: w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, t. III: *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*, Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1916, p. 37: „28 kwietnia. Jan Wilamowski, pisarz wojew. wileńsk. Gasztolda, razem z magistrem nauk wyzwolonych, Jerzym z Ejszyszek, prosił kapitułę o pozwolenie na otwarcia szkoły prywatnej dla dzieci szlacheckich. Kapituła mając na względzie niebezpieczeństwo poruczania dzieci tym, co się kształcili w Lipsku, iż przewrócą im głowy, i ze względu na małą ilość dzieci w szkółce katedralnej i świętojańskiej, odmówiła swego zezwolenia.“

¹² Jerzy Ochmański, *Dawna Litwa. Studia historyczne*, Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze, 1986 (plg. Ježis Ochmańskis, *Senoji Lietuva*, vertė Reda Griškaitė, Ona Mickevičiūtė, Vilnius: Mintis, 1996).

Lietuviškas vertimas:

Neleidimas magistrui Jurgiui teikti moksleiviams aukštesnį išsilavinimą.

Tą pačią dieną, toje pačioje kapituloje kilmingasis Jonas Vilamovskis, Prakilniojo Pono Alberto Goštauto, Vilniaus Vaivados notaras, kaip pasiuntinys, atsiųstas kartu su Garbioju Jurgiu iš Eišiškių, menų magistru, Jo Gerbiamiausios Ponybės ir kitų kapitulos Ponų akivaizdon atėjęs prašė, kad jų ponybės teiktusi duoti leidimą kilminguosius bernaičius moksleivius tam tikroje privačioje vietoje imtis ugdyti ir teikti jiems aukštesnį išsilavinimą. O Ponai, norėdami būti laisvesni savo sprendimuose, išsiuntę juos laukan [...] ir nutarė, kad to Jurgio Magistro negalima prileisti prie tokio bernaičių lavinimo dėl tokios priežasties, kad dėl mokslus išėjusių Leipcige nesirastų kas nors pikta, kas galėtų pagadinti jaunuomenę, taip pat dėl to, kad Vilniaus pilyje ir Šventojo Jono mokykloje Vilniuje gali likti labai mažai mokinių. Tai jam pranešti pavedė Ponui kapitulos prokuratoriui.

Esama dar vieno šaltinio, kuriame minimas Jurgis Eišišketis. Porai metų prabėgus, 1541 m. birželio 16 d., Prūsijos hercogas Albrechtas (*Albrecht von Preußen*) rašo laišką Vitenbergo universiteto profesoriui Pilypui Melanchtonui (saugomas: Berlin SA SPK (*Stiftung Preussischer Kulturbesitz*), Ost. Fol. 29, p. 92). Hercogas prašo, kad graikų kalbos mokovas ir svarbus liuteriškios reformos veikėjas profesorius Melanchtonas globotų ir remtų *Georgen Eyschitzki*. Šis laiškas buvo žinomas (regis, *in extenso* anuomet nepaskelbtas) jau XIX–XX a. sandūros vokiečių kalboms protestantiškiosios reformos tyrėjams¹³. Lietuviai istorikai, kiek pavyko susekti, jo, kaip pirminio šaltinio, tiesiogiai nėra naudoję. Galima spėti, kad laišką Melanchtonui, bent jau iš registro, žinojo Biržiška, tačiau ir pastarasis savo *Aleksandryne* jo nemini. Žemiau pateikiamas laiško vokiškas tekstas, paskelbtas 2009 m. Melachtono susirašinėjimo korpuso kritiniame leidime¹⁴, ir lietuviškas jo vertimas:

¹³ Registas: Paul Tschackert, *Urkundenbuch zur Reformationsgeschichte des Herzogthums Preußen*, t. 2: 1523 bis 1541, (*Publicationen aus den k. Preussischen Staatsarchiven* 44), Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1890, p. 426, Nr. 1342; mini, pvz., Hermann Freytag, *Die Preussen auf der Universität Wittenberg und die nichtpreussischen Schüler Wittenbergs in Preussen von 1502 bis 1602*, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1903, p. 97 = II, Nr. 71.

¹⁴ [Phillip Melanchthon], Melanchthons *Briefwechsel. Kritische und kommentierte Gesamtausgabe*, t. 10: *Texte 2605–2865 (1541)*, bearbeitet von Marion Bechtold, Matthias Dall'Asta,

An Philippum Melanchtonem, den 16. Junii. [1541]

Unsern gonstigen grus und gnedigen willen zuvorn. Achtbar und hochgelerter, besonder, geliepter. Wir wollen euch aus sonderer gnediger zunaygung, damit wir euer person gerwogen, nicht vorhalten, das wir kegenwertigen zeyger Georgen Eyschitzki zum studio gegen Wittenbergk abgefertigt. Dieweil wir aber inen neben andern gern zum studio gefurdert sehen, so haben wir denselben in anmerckung, das wir inen dartzu verlegen, euch als der die iugendt zu solchem christlichen, loblichen werck gern furdert, zu comendirn nicht umbgehen wollen; siennen demnach ahn euch mit gnaden, ir wollet euch bemelten Eyschitzki umb unsert willen bevolhen sein lassen und daneben in allem zimblichen gonstige fordernus beweysen, damit her vormittelst derselben und zufordest verleihung gottlicher gnaden im studio dermasen zunemen, dodurch her konftig gottes ehre erpreithern helfen, auch uns und andern leuthen nutzlich sein mocht. Das seindt wir gegen euch mit gnedigen wilfharung zu beschulden geneigt. Datum etc.

Lietuviškas vertimas:

Pilypui Melanchtonui, [1541 m.] birželio 16 d.

Pirmiausia – mūsų prielankus sveikinimas ir maloninga valia. Godotinas ir didžiai mokytas, ypatingasai ir mylimasai. Dėl ypatingai maloningo prielankumo Jūsų asmeniui nenorime nutylėti, kad šio rašto įteikėją Jurgį Eišickį (*Georgen Eyschitzki*) mes išsiuntėme studijuoti į Vitenbergą. Kadangi mes mielai remiame jo ir kitų studijas, tai patarimu paraginome jį nelikti neapsilankiusį pas Jus, kuris mielai remiate jaunuomenę imtis šio krikščioniško girtino triūso; taip pat maloningai kreipiamės į Jus, kad dėl mūsų valios minėtąjį Eišickį prižiūrėtumėt ir visaip palankiai jį remtumėt, idant jis dėl tos paramos ir pirmiausia per Dievo malonę studijose taip paaugtų, kad ateityje padėtų plėsti Dievo garbę, taip pat būtų naudingas mums ir kitiems žmonėms. Už tai mes su visu maloningu prielankumu esame linkę Jums atsisteisti. Datum etc.¹⁵

Heidi Hein, Simone Kurz und Christine Mundhenk, Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog, 2009, Nr. 2729.

¹⁵ Iš vokiečių k. vertė Antanas Gailius.

Tuo metu, kai LDK kancleris Albertas Goštautas ėmėsi žygių naujai mokyklai įkurti, Vilniaus mieste veikė dvi mokyklos. Pirmoji – prie Vilniaus katedros. Jos kūrimosi laikas ir aplinkybės nėra aiškios, tradicinė pirmo paminėjimo, 1397 m. gegužės 9-osios, data po kritiško Aivo Ragauskio tyrimo vargu ar gali būti laikoma apginama¹⁶. Nieko šiuo klausimu nesako ir institucinė atmintis. 1513 m. Vilniaus kapitula, svarstydamą, ar leisti parapinei Šv. Jono bažnyčiai steigti mokyklą, tiesiog priminė *antiqua consuetudo* – senovinį paprotį¹⁷, kad Vilniaus mieste mokyklą galinti laikyti (tik) katedra¹⁸. Apie institucijos sandarą ir veiklą XVI a. žinome tikrai nedaug. Yra rimtas pagrindas manyti, kad mokslas joje truko trejus metus, o, atsargiu Ochmanskio teigimu, „mokykloje vienu metu mokėsi keliasdešimt vaikinių“¹⁹ – pridursime, kad interpretuojant žinomus skaičius, gerais laikais jų galėjo būti apie šešias dešimtis, o kai kada gal net daugiau, tikrai ne mažiau, negu projektuojamoje Šv. Jono parapijos mokykloje. Katedros mokyklai mums rūpimais 1539 m. vadovavo (*moderator ludi litterarii*, minimas nuo 1537 m.) tinkamai išsilavinęs asmuo. Tai buvo krokuviškis Juozapas Husianas (*Hussianus*), įstojęs į Krokuvos universitetą 1527 m., magistro laipsniu jį baigęs 1532 m. Kiek laiko jis ėjo šias pareigas neaišku, bet 1547 m. jis dar minimas kaip katedros pamokslininkas (*LKDP*, Nr. 1264²⁰). Aivas Ragauskas ne itin įsakmiai siūlo Krokuvos mokyklos analogiją: tai buvusi „aukšto parapinio lygio mokykla su lotynų kalbos, jos gramatikos ir lotynų autorių bei giedojimo mokymu [...]. Kapitulai mokykla pirmiausia rūpėjo kaip giedotojų katedroje šaltinis, mokymas buvo tik jos veiklos

¹⁶ Aivas Ragauskas, „Pirmasis Vilniaus katedros mokyklos „paminėjimas“ 1397 m.: tarp mitų ir faktų“, in: *Istorija*, 2023/2 (130), p. 5–40.

¹⁷ Ochmanskis (*Senoji Lietuva*, p. 143), galbūt paveiktas Kurčevskio santraukos (*op. cit.*, p. 8), manding be reikalo kapitulą kaltina gudravimu išgalvojant privilegiją, suteikiančia katedrai mokyklos monopolijos teisę – bent jau 1513 XII 13 posėdžio įrašė apeliuojama ne į privilegiją, bet būtent į *antiqua consuetudo*.

¹⁸ Darius Antanavičius, Dalia Staškevičienė (ed.), *Acta capituli ecclesiae cathedralis Vilnensis saec. XVI–XVIII = Vilniaus katedros bažnyčios kapitulos posėdžių protokolai XVI–XVIII a.*, t. 1: 1502–1533, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018, p. 15, Nr. 17.

¹⁹ Ježis Ochmanskis, *Senoji Lietuva*, p. 142.

²⁰ Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša (par.), *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.: Papildyta prozopografija*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2024 – čia ir toliau nuorodos tekste (*LKDP* ir asmens eilės Nr.).

dalis.²¹ Sunku pasakyti, ar tikrai Vilniaus katedros kapitula į savo mokyklą žvelgė taip pat pragmatiškai, bet iš valstybės perspektyvos pastarosios misija atrodė platesnė. Ne veltui Žygimanto Senojo 1518 m. privilegijoje kalbama apie jos paskirtį *ad incrementum bonarum artium et ad decorem Reipublicae*²². Kad ir kaip tauriai skambėtų šios mokyklos apibūdinimai, ji vargu ar galėjo būti patraukli elitų – tiek diduomenės, tiek miestiečių – vaikams. Mokiniai veikiausiai buvo kilę iš žemesniojo ir vidutinio vilniečių sluoksniu.

Antra mokykla Vilniuje, apie kurią irgi žinome nedaug, kaip jau minėta, buvo įkurta prie parapinės Šv. Jono bažnyčios. Vilniaus katedros kapitula, įsitikinusi, kaip sakėme, savo išskirtine teise mieste laikyti mokyklą, 1513 m. gruodžio 13 d. vis dėlto nutarė padaryti išimtį parapijos bažnyčiai, tačiau griežtomis sąlygomis: Šv. Jono mokykloje negalėsią būti daugiau negu 6 paaugliai chorui ir 16 mokinių. Galutinis sprendimas būsiąs priimtas vyskupui grįžus²³. Komplikuoti kapitulės santykiai su Šv. Jono parapine mokykla ir pačios mokyklos veikla yra šiek tiek aptarti²⁴. Mums čia reikšmingas Jano Fijałeko apibendrinimas, dvelkiantis daugiau negu istoriko knyginiu pažinimu: „kapitula nebūtų buvusi kapitula, jei nebūtų užsitikrinusi viršininkavimo ir pastovios priežiūros tiek jai [Šv. Jono], tiek ir visoms diecezijos mokykloms. Tai įvyko kaip tik tuomet fundavus katedros scholastiko pareigybę.“²⁵ Prelato scholastiko pareigybė Vilniuje buvo įsteigta 1523 m., tuo pat metu atsirado ir kita su mokyklos veikla susijusi prelato kantoriaus pareigybė. Prie scholastiko dar grįšime, o apie kantorių galime pasakyti, kad pastarasis nedalyvavo ne tik 1539 m. balandžio 28 d. posėdyje, bet apskritai nei kapitulės, nei mokyklos gyvenime. Kantoriaus vieta (taigi ir pajamos) tuomet priklausė tokiam Andriejui Chvalčevskiiui (*LKDP*, Nr. 292). Apie šį asmenį nieko nežinome, tikėtina jis net nebuvo pasirodęs Lietuvoje, nes 1538 m. spalio 24 d. buvo įvesdintas per įgaliotinį. Vietą jam užleido Lucko vyskupu tapęs įtakingasis Jurgis Chvalčevskis, veikiausiai jo

²¹ Aivas Ragauskas, *op. cit.*, p. 9.

²² Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy, czyli Katedra wileńska: w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, t. II: *Źródła historyczne*, Wilno: drukiem Józefa Zawadskiego, 1910, p. 47.

²³ Darius Antanavičius, Dalia Staškevičienė (ed.), *Acta capituli*, p. 15, Nr. 17.

²⁴ Jan Fijałek, „Uchrześcianienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu po koniec Rzeczypospolitej“, in: *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa: Gebethner i Wolff, 1914, p. 190–191; Jeżis Ochmanskis, *op. cit.*, p. 143–144.

²⁵ Jan Fijałek, *op. cit.*, p. 191.

brolis. Viso labo po maždaug pusantrų metų (1540 m. birželio 28 d.) minimas jau kitas prelatas kantorius – Jurgis Albinas (*LKDP*, Nr. 1305).

Pačiai kapitulai, šiandienų istorikų apibrėžiamai kaip „prie katedros egzistuojanti savarankiška bažnytinė korporacija ... su savo statutais ir teisėmis“²⁶, mokyklos steigimo klausimas nebuvo kasdieniškas. Jos statutai ir posėdžiai orientuoti arba į katedros liturginį bei sielovadinį funkcionavimą, arba į korporacijai priklausančio turto administravimą, arba į jos narių disciplinavimą²⁷. Antra vertus, katedros kapitula bent jau Lietuvoje buvo ir intelektualinio elito instancija. Aiškesniam kontekstui verta peržvelgti 1539 m. balandžio 28 d. posėdžio dalyvių sąrašą. Ar leistina steigti naują mokyklą, sprendė vyskupas Paulius Alšėniškis, prepozitas Jonas Domanovskis (*LKDP*, Nr. 1031), arkidiakonas Juozapas Jasinskis (Nr. 1260), kustodas Paulius Vyšenskis (Nr. 1882), kanauninkai Vaclovas Čirka (Nr.), Jonas Kunickis (Nr. 1026), Andriejus Nadboras (Nr. 265), Erazmas Eustachijus (Nr. 534), garbės kanauninkai Valentinas Pilznietis (Nr. 3050) ir Jonas Andruševičius (Nr. 1073).

Nieko nežinome tik apie kanauninkų Kunickio ir Vyšenskio išsilavinimą. Vaclovas Čirka Romoje įgijo abiejų teisių daktaro laipsnį, spėjama, buvo vienas iš II Lietuvos Statuto rengėjų. Valentinas Pilznietis turėjo Krokuvos universiteto magistro laipsnį. Domanovskis mokslus ėjo užsienyje, galbūt keliuose universitetuose, vėliau dalyvavo to pat statuto rengime. Krokuvos universitete buvo studijavę Erazmas Eustachijus, Nadboras, Andruševičius, pastarasis dar pasižymėjo kaip poetas. Neaišku, kur ir kokius mokslus ėjo Jasinskis, bet jo bibliotekos likučiai liudija jį buvus ne tik išsilavinusį žmogų, bet ir tikrą knygų mylėtoją. Galiausiai ir kunigaikštis vysk. Alšėniškis išsilavinimą, tegu ne laipsnį, įgijo per privačias pamokas Krokuvoje, paskui Krokuvos ir Bolonijos universitetuose. Beje, vyskupas kartais dalyvaudavo kapitulos posėdyje, tačiau tai būdavo nedažna, tad tikėtinau, kad vyskupui asmeniškai rūpėjo mokyklos klausimas, juo labiau, kad į kapitulą ateina jo giminaičio atstovas. Deja, negalime sužinoti, kokia buvo hierarcho pozicija, tik priminsime, kad kapitula savo kompetencijos ribose be baimės laikydavosi kitokio nusistatymo negu ordinaras, tad ir šiuo atveju kanauninkų ir vyskupo nuomonės galėjo išsiskirti.

²⁶ Peter Dinzlbacher (sud.), *Viduramžių žodynas*, iš vokiečių k. vertė Antanas Gailius, Alfonsas Tekorius, Vilnius: Aidai, 2004, p. 233, p. 238.

²⁷ Plg. Wioletta Pawlikowska-Butterwick, Liudas Jovaiša (ed.), *Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2015.

John Donne 1623 m. rašė: „No man is an *Iland*, intire of it selfe; every man is a peece of the *Continent*, a part of the maine; if the *Clod* bee washed away by the *Sea*, *Europe* is the lesse...“²⁸ Istorikas, norintis suprasti tokio paskiro „grumsto“ (*clod*) tikrovę, turi sekti šia maksima. Jurgis Eišiškietis, žinomas iš dviejų istorijos epizodų, gali būti nors kiek įmatomas tik apsuptas to meto žmonių. Pirmas pirmojo epizodo veikėjas yra Albertas Goštautas. Tiesa, jis pats *in persona* nepasirodo, o siunčia savo įgaliotą atstovą, lydimą būsimą „mokyklos direktoriaus“, išgauti kapitulos pritarimą steigimui gimnazijos tipo mokyklai (tamsoką frazę *particularem eruditionem* suprantame kaip kontrastuojančią su *studium generale, educatio generalis*²⁹). Tačiau turime iš karto pasakyti, kad būtent Goštauto dėka ir egzistuoja visas tolesnis pasakojimas.

Ši viena svarbiausių XVI a. pirmosios pusės LDK figūrų vis dar nėra sulaukusi monografinio tyrimo, tik apibendrinančios konceptualios apybraižos³⁰. Tačiau ir tai, kas apie ją žinoma, yra įspūdinga. Esama rimto pagrindo manyti, kad **Albertas Goštautas** Lietuvai brandino naujo politinio ir kultūrinio identiteto viziją, paženklinant renesansinio humanizmo ir protonacionalizmo. Jis plėtojo politines struktūrines idėjas, seno gudraus marksisto Stanislovo Lazutkos pavadintas genialiomis³¹ – projektavo Lietuvos karalystės atkūrimą, lygiateisę jos sąjungą su Lenkija³². Vadovavimas rengiant Pirmąjį Statutą

²⁸ John Donne, *Devotions Upon Emergent Occasions*, ed. by John Sparrow, Cambridge: At the University Press, 1923, p. 98.

²⁹ „Pagrindinis žodis čia yra *generale*, labiausiai nurodantis, kad tokia mokykla priima studentus iš visos Europos. Taip pat, matyt, juo suponuojama, kad mokykloje mokome ne tik įvadinį *artes liberales*, bet ir vieno aukštesnio lygio dalykų: medicinos, teisės arba teologijos. Galiausiai, šių studijų prigimčiai priklausė, kad mokymu rūpindavosi kelių mokytojų personalas“ (Olaf Pedersen, *The first universities. Studium generale and the origins of university education in Europe*, Cambridge University Press, 2000, p. 133).

³⁰ Rimvydas Petrauskas, *Galia ir tradicija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių istorijos*, Vilnius: Baltos lankos, 2016, p. 15–36 su bibliografija.

³¹ Stanislovas Lazutka, „Istorinis Alberto Goštauto vaidmuo kodifikuojant pirmąjį Lietuvos statutą“, in: *Pirmasis Lietuvos statutas ir epocha. Straipsnių rinkinys*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 28.

³² Robert Frost, *The Oxford history of Poland-Lithuania*, t. 1: *The making of the Polish-Lithuanian Union, 1385–1569*, Oxford University Press, 2015, p. 405–423; Edvardas Gudavičius, „Zigmanto II 1529 metų šalies privilegija“, in: *Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė*, sud. Irena Valikonytė, Lirija Steponavičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, p. 27–28.

turėjo ir ilgalaikes praktines pasekmes. Šalia šių lyg ir grynai politinių užmojų į akis krenta ir pastangos kurti bei įtvirtinti savitą Lietuvos kultūrinę savimonę. Antai, nepriklausomos bernardinų provincijos, kuriai vadovautų lietuviškai kalbantis lietuvis (*nulli preessent illi provincie, nisi qui sunt lingwagii et nationis Litwanice; ...nisi sit Litwanus et lingwagii Litwanici*³³) įkūrimas smarkiai viršijo tuometę sielovadinę pragmatiką, būdingą fundacijų nurodymams turėti lietuviakalbį kunigą. Deja, provincijos projektas nebuvo ilgalaikis, nors labai tikėtina, kad paveikė tolesnę Lietuvos bernardinų raidą, o drauge ir etno-lingvistinius procesus Didžiojoje Kunigaikštystėje.

Noras formuoti lietuviakalbes bažnytines institucijas toli gražu nereiškia, kad Goštautui atrodė patrauklus ar bent naudingas kylantis Reformacijos sąjūdis. Nuodugnus šios asmenybės religinių kontekstų tyrimas – atskiras neabejotinai naudingas darbas, bet čia manding pakaks poros štrichų. Šį tą numanyti leidžia Goštauto 1539 m. testamentas. Be abejonės, jo originalus tekstas surašytas pastarojo sekretoriaus, apaštališkojo notaro ir Utenos klebono, Stanislovo Komorovskio (*LKDP*, Nr. 2731) ranka. Vis dėlto testamentas negali neatspindėti paties testatoriaus asmenybės, jo pasirinkimų ir pažiūrų. Po renesansiniam neoplatonizmui mielo mirties, kaip išsivadavimo iš kūno pančių, paminėjimo, suraityto veikiausiai notaro plunksna, Goštautas savo sielą paveda ir patiki ne tik Visagaliai Dievui bei „švenčiausiai Mergelei Motinai Marijai“, bet ir savo „ypatingiems globėjams, kurių vardus savo gyvenimo dienomis“ buvo „įpratęs garbinti bei šlovinti, ir apskritai visiems šventiesiems“ (*Imprimis animam meam, posteaquam a vinculis corporis exilierit, Deo omnipotenti Creatori et Redemptori suo, a quo illam et accepi, eiusque sanctissimae virgini matri Mariae Patronibusquae meis singularibus, quorum nomina diebus vitae meae venerare et colere solitus sum et in univsum omnibus sanctis commendo et commito*). Šis „ypatingųjų globėjų“ ir kasdienio asmeninio pamaldumo jiems akcentas negali būti suvestas į kanceliarinį trafaretą, juo labiau kad testatorius tarp paliekamų vertybių pirmoje vietoje (*imprimis*) mini savo šventajam globėjui Prahos vyskupui Adalbertui priklausiusius, „kaip įprasta tvirtinti ir teigti“, kieliką su patena ir to paties

³³ Joannes Komorowski, „Memoriale Ordinis Fratrum Minorum a. fr. Ioanne de Komrowo compilatum“, in: *Pomniki Dziejowe Polski*, t. V, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1961, p. 349, 355.

šventojo relikvijas³⁴. Visiškai tolimas ne tik Reformacijai, bet net erazminei „moderniajai“ katalikybei ir tolesnis preciziškas paliekamų relikvijų vardijimas. Antras iškalbingas epizodas – Alberto Goštauto santykių su Abraomu Kulviečiu istorija. Taip, kaip papasakota, ji prašyte prašosi dekonstruojama – anot pirmojo Kulviečio biografo, Goštautas, apgaubęs Kulvietį „tėviška meile“ (*paterno affectu complexus est*), savo ištekliais norėjo remti tolesnes pastarojo studijas (*sua munificentia eius studia provehere voluit*). Bet čia abiejų planai išsiskyrė: Goštautas globotinį norėjo išsiųsti į Italiją mokytis medicinos, neslėpdamas savo intereso – turėti gerą asmeninį gydytoją. Tuo tarpu Abraomas, jei tikėsimė biografu, buvo pasiryžęs praktikuoti „tikrąjį“ maldingumą ir studijuoti teologiją (*ad studium pietatis et verae agnitionis Dei*). Jaunuolis tad atsisako svetimo palankumo bei dosnumo (*gratia et munificentia*) ir leidžiasi į studijų kelionę savo lėšomis (*suis sumptibus*), kurių pasirodo turįs pakankamai³⁵. Tiesa, atrodo, kad tikroji Kulviečio aistra buvo ne tiek teologija, kiek klasikinės studijos – pagal jų lygį ir apimtį jis, ko gero, galėtų būti pripažintas geriausiu visų laikų Lietuvos grecistu, tačiau reikalo esmės tai nekeičia. Bet žavinga mecenato ir gabaus jaunuolio istorija neturėtų būti gadinama banalių faktų. Theodoras Otto Gustavas Wotschke (1871–1939), neabejotinai rimtas mokslininkas ir šaltinių skelbėjas³⁶, imasi kuo ramiausiai teigti, jog „Vilniaus vaivada ... įgalino jį [Kulvietį] įgyvendinti karščiausią jo širdies norą ir iškeliauti į Italiją užbaigti studijų“ („Palatin von Wilna, Albert Gastold, ermöglichte es ihm, den sehnlichsten Wunsch seines Herzens auszuführen und zum Abschluß seiner Studien nach Italien zu gehen“³⁷). Tepridursime, kad Kulvietis Italijoje atsidūrė 1540 m., po Goštauto mirties, ir ten apsigynė abiejų teisių doktoratą³⁸. Kad ir kaip būtų

³⁴ Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy...*, t. II: *Źródła historyczne*, p. 103–107; plg. Albertas Goštautas, „Testamentas“, iš lotynų k. vertė Irena Katilienė, in: *Dailės istorijos šaltiniai. Nuo seniausių laikų iki mūsų dienų. Antologija*, sud. Giedrė Jankevičiūtė, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2012.

³⁵ Ioannes Hoppus, „Oratio funebris“, į lietuvių k. vertė Ramunė Dambrauskaitė-Muralienė, Jolanta Gelumbeckaitė, in: Abraomas Kulvietis, *Pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas*, par. Dainora Pociūtė, Vilnius, 2011, orig. p. 92/133 ir t.; liet. vert. p. 170 ir t.

³⁶ Klaus-Gunther Wesseling, „Wotschke, Theodor Otto Gustav“, in: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon (BBKL)*, t. 14, Bautz: Herzberg, 1998, skil. 73–80.

³⁷ Theodor Wotschke, „Abraham Culvensis. Urkunden zur Reformationsgeschichte Lithauens“, in: *Altpreussische Monatsschrift*, t. 42, Königsberg, 1905, p. 154.

³⁸ Nepavyko šaltiniais verifikuoti Wotschke ir juo pasinaudojusio Vaclovo Biržiškos teiginio, kad Albertas Goštautas Kulvietį 1536 m. raštu rekomendavo Prūsijos hercogui Albrechtui

buvę, bet iš šios santykių su gabiu vaikinu istorijos negalima daryti išvados, kad Goštautas būtų nors kiek simpatizavęs Bažnyčios Reformos sąjūdžiui bet kuriuo jo pavidalu³⁹.

Istoriškai žvelgiant gal reikšmingiausias ir ilgiausiai tveriantis Goštauto sumanymas buvo jo inicijuota nauja Lietuvos metraščio redakcija. Jai rengti reikėjo ir bendradarbių, turinčių išsilavinimą, gerokai lenkiantį eilinio notaro ar raštininko poreikius. Žinome kai kuriuos Goštautui tarnavusius ar jo globotus intelektualus⁴⁰, nors, neabejotinai, ne visus. Vien suminėtos iniciatyvos liudija, kad Goštautas, Edvardo Gudavičiaus žodžiais tariant, „iš jam asmeniškai tarnaujančių ir didžiojo kunigaikščio kanceliarijos žmonių subūrė kūrybišką komandą“⁴¹, beje, nebūtinai vien lietuvius. Buvęs kapitulos notaras lenkas Saliamonas Ciškovskis (*LKDP*, Nr. 2499) apie 1529 m. parengė peticiją, paskatinusią popiežių leisti įkurti jau minėtą lietuvišką Lietuvos bernardinų provinciją⁴². Dar vienas lenkas notaras, dirbęs Goštautui – **Jonas Vilamovskis** (Jan Wilamowski⁴³), menkai žinomas, bet atrodo buvęs svarbus asmuo LDK kanclerio terpeje. Prieš dešimtmetį jis studijavo Leipcige (imatr. 1529 m. žiemos sem. kaip *Ioannes Vilamofski Polonus*⁴⁴), tuo metu dar kata-
likiškame – o ne, kaip Ochmanskis⁴⁵ teigia, „liuteroniškame“ – universitete. Protestantišku Leipcigo universitetas buvo paverstas 1539 m.⁴⁶, ir kapitula

(Theodor Wotschke, „Abraham Culvensis“, p. 154; Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas*, p. 41). Tad šito spėjimo ar susigalvojimo domėn apskritai neimsime.

³⁹ Vienintelis mums žinomas rimtesnis argumentas apie Goštauto „filoprotestantizmą“ – jo ryšiai su Prūsijos Albrechtu (Dainora Pociūtė, „Abraomas Kulvietis Liuvėno universitete“, in: *Archivum Lithuanicum*, t. 9, 2007, p. 116). Vis dėlto pakanka pažiūrėti pastarojo korespondenciją su Lenkijos hierarchais ir politikais, kad šis argumentas netektų svorio. Albrechtas buvo pernelyg svarbi ir aktyvi regiono politinė figūra, kad būtų buvęs ignoruojamas dėl savo protestantizmo.

⁴⁰ Rimvydas Petrauskas, *Galia ir tradicija*, p. 26.

⁴¹ Edvardas Gudavičius, „Zigmanto II 1529 metų šalies privilegija“, p. 28.

⁴² Joannes Komorowski, „Memoriale“, p. 353.

⁴³ Mūsų tekste Goštauto sekretoriaus pavardės forma vartojama sekant kapitulos protokolo lotyniška grafika („Vilamovskis“, plg. *Vilamovsky*). Citatose paliekama mokslinėje literatūroje naudojamos formos.

⁴⁴ Georg Erler (hrsg.), *Die Matrikel der Universität Leipzig*, t. I: *Die Immatrikulationen von 1409–1559*, Leipzig: Giesecke & Devrient, 1895, p. 601.

⁴⁵ Ježis Ochmanskis, *Senoji Lietuva*, p. 148.

⁴⁶ Karl Christian Kanis Gretschel, *Die Universität Leipzig in der Vergangenheit und Gegenwart*, Dresden: Hilscher'sche Buchhandlung, 1830, p. 24–25; H. Helbig, „Leipzig, Universität“, in: *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, (3. Auflage), t. IV: *Kop-O*, Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1960, p. 308.

vargiai galėjo būti taip gerai informuota. Būtent Vilamovskiui buvo pavesta atsakinga misija iš kanauninkų išgauti sutikimą steigti Vilniuje naują mokyklą. Formuluoję (...*tanquam nuntius missus*) leistų tarti, kad Vilamovskis šiuo kartu buvo formaliai įgaliotas atstovauti Goštautui. Galėtume nusistebėti, kad tokiam reikalui nebuvo parinktas kitas tos pačios aplinkos notaras⁴⁷ lietuvis Vaclovas Mikalojaitis, vėliau išsakysiantis daug kartų cituotą apgailėstą, kad Lietuvoje nesą lotyniškų gimnazijų, o dominuojanti maskvėniška raštija, nenaudinga dorybei ugdyti⁴⁸. Paprasčiausias paaiškinimas būtų, kad Vaclovas Mikalojaitis buvęs lietuvis, o deryboms su iš esmės lenkakalbe kapitula buvo pragmatiškai parinktas lenkas⁴⁹. Lietuvis bajoras, pajėgus nepriekiaštingai komunikuoti lenkiškai, tuo metu nebuvo savaime suprantamas dalykas. Antai hercogas Albrechtas, valdovui Žygimantui Augustui 1542 m. rekomenduodamas „mokytoją Jurgį Lietuvį Zablocijų“, šalia kitų pastarojo privalumų, nurodo lenkų kalbos mokėjimą⁵⁰.

Vis dėlto kultūrinis ar kalbinis artumas kapitulos daugumai veikiausiai nebuvo vienintelis motyvas patikėti šią konkrečią misiją būtent Jonui Vilamovskiui. Jis dalyvaus dar viename su mokyklos kaip tokios institucija susijusiam įvykyje. Prabėgus vos porai mėnesių po aptariamojo kapitulos posėdžio, 1539 m. liepos 1 d., vyskupas Paulius Alšėniškis patvirtino svarbų dokumentą – atnaujintą prelado scholastiko pareigybės aprūpinimą⁵¹. Kas gi tuomet Vilniuje ėjo šias pareigas? 1539 metais (nuo 1537-ųjų) Vilniaus kapitulos prelatas scholastikas buvo iš Lomžos žemės kilęs magistras **Steponas Grabia Jalbžkovskis** (*LKDP*, Nr. 2934). Jis galėjo pasigirti dar viena privileijuota bažnytine pozicija – Geranainių prepozito infulato (bent jau nuo

⁴⁷ Apie notarus kaip renesansinės kultūros veiksnį žr.: John M. Najemy, „Introduction: Italy and the Renaissance“, in: Idem, *Italy in the Age of the Renaissance*, Oxford University Press, 2004, p. 10–11; Charles G. Nauert, *Humanism and the Culture of Renaissance Europe*, 2nd ed., Cambridge University Press, 2006, p. 5–6.

⁴⁸ Mykolas Lietuvis, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius. Dešimt įvairaus istorinio turinio fragmentų*, Vilnius: Vaga, 1966, lot. orig. p. 23.

⁴⁹ Tik prelatai Domanovskis ir Vyšenskis buvo kilę iš LDK, bet abu iš Palenkės, lietuviu galbūt laikytinas Andruševičius (bet jis – be balso teisės). Vienintelis Čirka vadino save lietuviu.

⁵⁰ Theodor Wotschke, „Abraham Culvensis“, p. 171, Nr. III.

⁵¹ Publikuota: Stephen Christopher Rowell (ed.), *Acta primae visitationis diocesis vilnensis anno domini 1522 peractae. Vilniaus Kapitulos Archyvo Liber IIB atkūrimas, (Historiae Lituaniae Fontes Minores VIII)*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015, p. 240–241, išn. 387.

1529 iki mirties 1568/9). Kaip žinia, Geranainys – tai Goštautų tėvonija, pats Albertas Goštautas turėjo Geranainių grafo titulą, 1529 m. suteiktą popiežiaus Klemenso VII ir 1530 m. patvirtintą imperatoriaus Karolio V. Vargu ar būtų per drąsu pasakyti, kad tuometinis Vilniaus prelatas scholastikas priklausė artimai Alberto Goštauto aplinkai. Gan keista, kad kapitulos posėdyje jis nedalyvavo, nebent tuo metu būtų viešėjęs Lenkijoje (į scholastiko pareigas jis irgi buvo įvesdintas ne asmeniškai, bet per atstovą). Svarstant „jeigu...“ kategorijomis, yra visai teisėta klausti: jeigu Vilniaus kapitulos scholastikas Steponas būtų dalyvavęs tos dienos kapituloje, galbūt kanauninkai būtų susidarę kitokią nuomonę ir priėję prie kitokio sprendimo?

Bet grįžkime prie paties prelato scholastiko aprūpinimo akto. Kaip ir dera tokiam dokumentui, jame nurodomi liudytojai. Šalia trafaretinio „kitų vertų pasitikėjimo liudytojų“ paminėjimo, kuris gali būti viso labo kanceliarinė fikcija, nurodomi dar trys realūs asmenys. Pradėkime ne visai nuo pradžios. Nestebina, kad antroje vietoje įvardijamas jau aptartas katedros mokyklos rektorius Juozapas Husianas. O pirmas liudytojas – kanauninkas **Jonas Andruševičius** (LKDP, Nr. 1073), dalyvavęs ir balandžio 28 d. posėdyje. Ne taip, kaip rektoriaus atveju, Andruševičius su katedros mokykla lyg ir neturi ryšio, paprasčiausia tarti, jog liudyti scholasterijos aprūpinimo dokumentą jis buvo paprašytas kaip išsilavinęs vyskupo Alšėniškio favoritas. Vis dėlto negalime ignoruoti vienos Andruševičiaus biografijos detalės. Jau minėjome jį esant tarp pirmų lotyniškos poezijos Lietuvoje kūrėjų. Išliko, tiesa vienintelis, jo kūrinys – odė Vilniaus keturiolikos pranciškonų kankinių garbei⁵². Beveik nea-

⁵² Kol kas stokojame šio neolotyniškosios LDK poezijos pavyzdžio kritinio leidimo. Išliko dvi pagrindinės senųjų pranciškonų istorikų paskelbtos versijos (žr. Petrus Rodulphius, *Historiarum Seraphicae religionis libri tres*, 1586; tekstas ir vertimas: Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.*, Vilnius: Aidai, 2010, p. 262–267, ir Marcus Corona, *Speculum provinciae Russiae et M. D. Lituaniae*, 1637; tekstas ir vertimas: Darius Baronas, *op. cit.*, p. 312–317, taip pat plg. Koronos versijos redakciją, paskelbtą: Marcelinas Ročka, „Jono Andruševičiaus eilės (1971)“, in: Idem, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 220–221). Jos nemenkai skiriasi tarpusavyje (plg. Darius Baronas, *op. cit.*, p. 229–230). Ypač svarbu, kad Koronos versijoje nėra paskutinių 10 eilučių, kurių autentiškumu galima ir suabejoti (*ibid.*, p. 230). Vis dėlto pastarasis trumpesnis tekstas neužbaigtas nei naraciškai, nei retoriškai. Atrodo, kad Korona pats matė Šv. Kryžiaus koplyčioje lentą su eilėmis, o Gzybovskis – ne, ir paėmė jas iš Koronos. 1598 m. kapituloje konstatuota, kad Šv. Kryžiaus koplyčia besugriūnanti, tad reikią ją renovuoti (Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy, czyli Katedra wileńska w jej*

bejotina, kad kūrinių būta ir daugiau, nes justi įgudusi ranka – Marcelinas Ročka konstatavo sklandų eiliavimą, gerą lotynų kalbą ir humanistinės kultūros įtaką⁵³. Andruševičiaus apdainuotasis įvykis – pranciškonų kankinystė Algirdo laikais – veikiausiai turėjo kokias nors šaknis vietinėje Vilniaus bažnytinėje atmintyje⁵⁴. Tai tvirčiausiai liudytų Pauliaus Alšėniškio sumanymas pastatyti Šv. Kryžiaus koplyčią vietoje, kur, kaip manyta, palaidoti kankiniai. Tiesa, bene seniausias pranciškoniškas šaltinis, Petro Ridolfio „Serafiškoji istorija“ (1586) nespecifikuoja ten palaidotųjų skaičiaus ir kalba apie bendrai nukankintus trisdešimt šešis brolius⁵⁵. Šie trisdešimt šeši vienuoliai vėliau įvardijami kaip antra kankinių generacija, tai broliai, atvykę pakeisti pirmųjų pranciškonų. Mums svarbiausia – paties vyskupo matymas. 1543 m. spalio 1 d. fundacinėje koplyčios privilegijoje⁵⁶. Joje neminimas konkretus ar net apytikris vienuolių skaičius, nenurodomi jų nukankinimo būdai, o dokumento istorinė perspektyva apskritai trikdanti – kankinystė įvykusi *circiter a centum annis* – maždaug prieš šimtmetį⁵⁷. Paulius Alšėniškis, be abejonės, bent apytikriai žinojo Katalikų Bažnyčioje tradiciškai tokią svarbią savo vyskupiškąją įpėdinystę. Prieš šimtmetį vyskupavęs Motiejus Vilnietis buvo jau penktas Vilniaus vyskupas. Neaišku, kiek Alšėniškis galėjo žinoti apie tokio pat senumo politinę sumaištį po Vytauto mirties ir jos laimingą baigtį 1440 m., kai Lietuvos didikai, vadovaujami Jono Goštauto, Alberto Goštauto senelio, didžiuoju kunigaikščiu išrinko Kazimierą Jogailaitį. Kad ir kaip būtų buvę, pagonys prieš šimtą metų net vaizduotėje negalėjo būriais lakstyti Vilniaus gatvėmis gaudydami evangelijos skelbėjus. Veikiausiai tas *circiter a centum annis* išsprūdo vyskupui diktuojant ar (kas dar labiau tikėtina) raštininkui pačiam kuriant dokumento tekstą⁵⁸ kaip

dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju, t. III: *Streszczenie aktów kapituly wileńskiej*, Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1916, p. 84) – galbūt jau tada lentos apatinė dalis buvo sunykusi, o Korona skaitė „restauruotą“ įrašą?

⁵³ Marcelinas Ročka, „Jono Andruševičiaus eilės“ (1971), in: Idem, *Rinkiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 223–224.

⁵⁴ Vilniaus keturiolikos pranciškonų kankinių istoriškumo klausimas mums čia visai neaktualus; šaltiniai ir fundamentalus tyrimas: Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.*, Vilnius: Aidai, 2010.

⁵⁵ Darius Baronas, *op. cit.*, p. 260–262.

⁵⁶ *Ibid.*, p. 641–646.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 642.

⁵⁸ Jau Antanas Gzybovskis 1740 m. dokumento pobūdį aiškino vyskupo kanceliarijos rašo-vo klaidomis ar atminties *lapsus* (Darius Baronas, *op. cit.*, p. 558). Barono publikacijos

retorinė figūra, reiškianti „taip seniai, kad niekas iš mūsų ir mūsų artimųjų nebepamena“. Tokia tad yra šio įvykio institucinė atmintis, atstovaujama vyskupo privilegijos. Su ja kontrastuoja Andruševičiaus pasakojimas. Jo pasakojimo pagrindinė linija sutampa su *Lietuvos metraščio* plačiuoju sąvadu, tiksliau, pirmu originaliu jo intarpu⁵⁹. Anot metraščio, Goštautas Goštautaitis, vėliau per krikštą gavęs Petro vardą, iš Algirdo gavo valdyti Podolės Kamenecą. Į akį aukštam pareigūnui krito didiko Bučackio duktė, „labai graži mergaitė“, deja, taip ir liekanti bevardė. Tėvas pasako sutiksiąs, jei Goštautas tapsiąs krikščioniu. Pastarasis nesipriešina ir gauna ko siekęs. Žaviai naivus, kaip sakytų XIX a. romantizmo estetika, pasakojimas (jokių mistinių pagavų ar dvasinių potyrių, jokių tiesos ir prasmės paieškų, tiesiog – graži mergaitė) apibendrinamas vis dėlto valstybės istorijos perspektyvoje: „Tasai Petras Goštautas pirmas priėmė Romos tikėjimą ir parnešė jį į Lietuvą.“ Antras veiksmas parodo Goštautų reikšmę christianizuojant Lietuvą dar iki Vytauto ir Jogailos krikšto. Petras Goštautas, jau Vilniaus vaivada, Vilniuje įkurdina keturiolika pranciškonų, kuriuos pagonyms, pasinaudoję tuo, kad didysis kunigaikštis ir Vilniaus vaivada patraukia į žygį prieš Maskvą, žiauriai išžudo⁶⁰. Už tokių nusikaltimų „pavyzdžio dėlei“ myriop pasmerkiami 500 vilniečių, o Goštautas atkviečia naujų pranciškonų ir apgyvendina juos „smėlynėje prie Vingrių“ – ten, kur „po šiai dienai“ esama konventualų vienuolyno⁶¹. Kanauninkas-poetas nurodo vienuolių skaičių, taip, kaip ir metraštyje – du po septynis, tiesa, nutolsta nuo metraščio pasakojimo, teigdamas, kad nukryžiuoti buvę tik trys broliai. Deja, čia negalime leisti į savaime įdomius pasakojimo tradicijos ir redakcijos istorijos klausimus, tad einame prie pagrindinio dalyko. Andruševičius ne tik

komentare teigiama, kad po tekstu kairėje dokumento pusėje įrašytas *Paulus episcopus Vilnensis* – „tikrai ne paties Vilniaus vyskupo parašas“ (Idem, *op. cit.*, p. 646, išn. 1).

⁵⁹ Rimantas Jasas, „Paaiškinimai. Bychovco kronika“, in: *Lietuvos metraštis: Bychovco kronika*, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Rimantas Jasas, Vilnius: Vaga, 1971, p. 226, paaišk. 25.

⁶⁰ Vertas atidesnio dėmesio pagonių motyvas: šie užpuolė ir padegė vienuolyną *не хотечи хр(е)стиѣнства закону рымского мету* (Kęstutis Gudmantas, Nadežda Morozova (ed.), *Lietuvos metraščių Vavelio nuorašas = The Wawel Manuscript of the Lithuanian Chronicles*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017, p. 106; plg. Darius Baronas, *op. cit.*, p. 246). Nesunku čia įžvelgti delikačią užuominą, kad prieš stačiatikišką krikščionybę Vilniaus pagonyms nebuvo nusistatę, tad stačiatikių statusas žvelgiant iš katalikiškos perspektyvos pasakojime tampa abejotinas.

⁶¹ Kęstutis Gudmantas, Nadežda Morozova, *ibid.*; Darius Baronas, *Vilniaus pranciškonų kankiniai*, p. 244–249.

pateikia detalesnį pasakojimą apie kankinius, bet ir primena, kieno rūpesčiu vienuoliai atsirado Vilniuje, ir išaukština Goštautų giminę⁶². Labiausiai tikėtina, kad eilės sukurtos dar esant gyvam jei ne pačiam Albertui Goštautui, tai bent jau jo sūnui Stanislovui (mirė 1542 m. gruodžio 18 d.). Jei manome, kad jos iš karto buvo skirtos 1543 m. pašventintai koplyčiai, tai ši data tikėtiniausia⁶³. Antra vertus – labai gali būti, kad eilės radosi anksčiau, kokioje kitoje situacijoje, o paskui buvo pritaikytos šventovei. Tai paaiškintų skirtingas jos pabaigas ir net variantus. Bet mes turbūt nuklydome kiek per toli. Svarbiausia konstatuoti, kad kanauninkas Jonas Andruševičius buvo ne tik vyskupo Pauliaus Alšėniškio favoritas, bet ir žmogus, nesvetimas Goštautui⁶⁴. Nors jo kūrinys atsirado jau vėliau – veikiausiai prabėgus trejetui metų po mums rūpimų įvykių, „klientiniai“⁶⁵ santykiai nesirasdavo iš niekur nieko ir kaipmat. Glaustai sakant, šio kiek perdaug išplėsto ekskursio tikslas buvo parodyti, kad pirmasis iš Goštauto aplinkos atėjusio prelado scholastiko aprūpinimo akto liudytojas irgi buvo asmuo, bent tam tikru laipsniu priklausantis tai aplinkai.

Dabar galime pereiti, ar, tiksliau sakant, grįžti prie trečio liudytojo. Jis, akte kukliai apibūdintas kaip „viešasis notaras“, pasirodo esąs jau mums žinomas **Jonas Vilamovskis**. Sunku įsivaizduoti – pripažinkime, kad istoriko vaizduotė šiuo atveju svarbi ir teisėta – jog LDK kanclerio patikėtinis, pasaulietis, ką

⁶² Dėl minėtų tekstologinių problemų čia nepateikiame konkretaus teksto, tačiau visais atvejais mintis sutampa.

⁶³ Paprastai sakoma, kad odė buvusi parašyta 1543 m., kai Kijevo vyskupas-elektas Jonas Andruševičius stebuklingai pasveikęs pranciškonų kankinių užtarimu. Vis dėlto Petras Ridolfis nesako, kada eilės sukurtos, jis tik tvirtina, kad 1543 m. buvo įrengta lenta su jų tekstu (Darius Baronas, *op. cit.*, p. 262). Pats eilių turinys nė kiek nepatvirtina šio teiginio, joje nėra nė užuominos apie autoriaus ligą, stebuklingą kankinių intervenciją ir net dėkingumą už atgautą sveikatą. Maža to, Andruševičius Kijevo vyskupu buvo nominuotas 1544 m., t. y. jau po lentos iškabavimo. Paprasčiausias būdas suderinti šiuos prieštaravimus – tarti, kad kanauninkas eiles parašė dar prieš 1543 m. kurio nors Goštauto pavedimu, 1543 m. eilės buvo iškabintos Šv. Kryžiaus koplyčioje, o susirgo ir sveikatą kankinių užtarimu atgavo jau vėliau, nominuotas vyskupu.

⁶⁴ Vertas dėmesio Martyno Turo (*LKDP*, Nr. 1584) atvejis. Krokuvoje (leidėjų datavimu ap. 1531) VIII 24 jis minimas drauge ir kaip Vilniaus vaivados Alberto Goštauto sekretorius, ir kaip Lucko vyskupo Pauliaus Alšėniškio rašovas („bakalauras“), kai su kitais atliko sutaikinimo teisėjo tarp Fiodoro Sanguškos ir Brastos žydo Ducko Michelevičiaus funkciją (žr. Bronisław Gorczak (ed.), *Archiwum ksiąząt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. III: 1432–1534, Lwów, 1890, Nr. 420).

⁶⁵ Šią sąvoką čia naudojame sąmoningai netiksliai ir gal net su tam tikra distancija.

tik kapituloje rūpinęsis naujos mokymo įstaigos įkūrimu, visai netyčia būtų buvęs pakviestas liudyti aktą, kuriuo sustiprinama kapitulos mokyklos padėtis. Ak, tiesa, jis dar ką tik buvo, tegul už akių, išbrokuotas kaip studijavęs įtartiname universitete, bet vyskupui tai kažkodėl nesvarbu.

Apibendrinkime: pirma, iš keturių su prelato scholastiko aprūpinimo aktu susijusių asmenų (vyskupo čia neskaičiuojame) trys vienaip ar kitaip sukasi to paties Goštauto orbitoje: pats prelatas Grabia Jalbžkykovskis, kan. Andruševičius, ir Vilamovskis. Tad gan drąsiai galime postuliuoti, kad po nesėkmingo bandymo gauti leidimą savo inicijuotai mokyklai Albertas Goštautas paskatino vyskupą Paulių Alšėniškį susirūpinti katedros mokyklos reikalais, o abu kancleriui artimi liudytojai simbolizuoja ir jo prezenciją (nors turbūt galima įsivaizduoti – vėlgi tik įsivaizduoti, kad ir pats Goštautas realiai dalyvavo vyskupui patvirtinant dokumentą). Antra – Vilamovskis veikiausiai yra Goštauto patikėtinis reikalams, susijusiems su švietimu, t. y. jo misija kapitulos posėdyje, kaip ir liudijant aprūpinimo dokumentą, nėra sauvališka ar atsitiktinė. Šalimais pridėkime ir jau minėtą vadinamojo Mykolo Lietuvos kiek vėliau išsakytą, bet neabejotinai iš Goštauto aplinkos atsineštą lotyniškosios gimnazijos idėją. Iš to plauktų dar viena hipotetinė išvada: sumanymas kurti naujo lygio Lietuvos švietimą turėjo vietą įtakingiausio Lietuvos politiko valstybės ateities vizijoje. Ją sudarė ne tik politinis projektas, kad ir koku genialiu jį laikytume, bet ir kultūrinis užmojis.

Dabar jau galime pereiti prie paties **Jurgio Eišiškiečio**, šio mūsų tyrimo *causa efficiens*, o gal *finalis*. Apie jį iš pirmojo šaltinio sužinome ne kažin ką, nors, tiesą sakant, apie daugelį XVI a. viešųjų figūrų žinome tiek pat mažai. Kaip sako pats kilmėvardis, Jurgis buvo kilęs iš Eišiškių. Anot pavaizdaus Ochmanskio sugretinimo, Eišiškių parapija įkurta prieš 1492 m., mokykla žinoma nuo 1524 m., o pirmas studentas (Krokvos universitete) – jau 1484 m.⁶⁶ Tarp studentų, kilusių iš Eišiškių, verti paminėti du iškilūs Jurgio amžininkai Stanislovai – Stanislovas Narkuškis (*LKDP*, Nr. 2772) ir Stanislovas Rapolionis⁶⁷. Jei pastarasis nemenkai tirtas ir gerai žinomas, antrasis – vis dar beveik neaktualizuotas. Lietuvių bajorų Narkuškių giminėje (prievardis – nuo Narkuškių

⁶⁶ Ježis Ochmanskis, *Senoji Lietuva*, vertė Reda Griškaitė, Ona Mickevičiūtė, Vilnius: Mintis, 1996, p. 135.

⁶⁷ Juozas Tumelis, „Stanislovas Rapolionis ir jo laikai“, in: *Stanislovas Rapolionis*, sud. Eugenija Ulčinaite ir Juozas Tumelis, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 30–31.

kaimo Eišiškių parapijoje) išsilavinimo ir dvasininko karjeros precedentas jau buvo. Stanislovo giminaitis (dédé?), irgi vardu Stanislovas Narkuškis (*LKDP*, Nr. 2642), tas pats pirmasis studentas iš Eišiškių, jau 1484 m. buvo imatriku- liuotas į Krokuvos universitetą, 1487-aisiais tapo laisvųjų menų bakalauru, o 1493 m. minimas kaip Vilniaus vyskupo Alberto Taboro kapelionas. Stanis- lovas jaunesnysis Krokuvos universitetą magistro laipsniu baigė 1534 m., po to porą metų jame dėstė. Labai tikėtina, kad kažkuriame Europos universite- te apsigynė teisės doktoratą. 1538 m. jis šaltiniuose pasirodo kaip Tykocino klebonas (iki mirties 1564), veikiausiai juo tapo iškart grįžęs į Lietuvą, po klebono Grigaliaus Lebedžiečio (*LKDP*, Nr. 630) mirties. Čia susiduriame su įdomiu sutapimu – Tykociną valdė ir bažnyčių fundavo Goštautų giminė, tad šią beneficiją Stanislovas gavo ne be Alberto Goštauto žinios, o teigiant drą- siau – iš jo malonės. Įdomi ir kita aplinkybė. Žinome, kad „Eišiškių vietininku 1508–1527 m. buvo Andriejus Davainaitis, nuo 1522 m. pavaldus Vilniaus vaivadais Goštautui ir turbūt jo grupuotės narys“⁶⁸. Spėjamieji Stanislovo Nar- kuškio gimimo metai – 1516-ieji, o į universitetą jis įsirašė 1531-aisiais, vei- kiausiai penkiolikmetis. Iš šio fakto galėtų plaukti viena Stanislovo Narkušio imaginacinės biografijos detalė. Svarstant spekuliatyviai, galima įsivaizduoti tam tikrą Narkuškių šeimos, taigi ir jaunuolio iš Eišiškių ryšį su Albertu Goš- tautu ar tiesiogiai, ar per vietininką Andriejų Davainaitį. Galbūt Goštautas Davainaičio rekomendacijos paskatintas iš anksto nubrėžė kelią berniukui, kurio giminėje jau buvo išsilavinęs ir žinomas Vilniaus dvasininkas, paskui rėmė jaunuolio studijas ir po jų grįžusiam iškart parūpino puikią beneficiją. Didiko investicija pasiteisino – deja, Stanislovo šlovės metas atėjo po globė- jo mirties. Be kita ko, kaip žymus teisininkas Narkuškis dalyvavo rengiant Antrąjį Lietuvos statutą. Būtų teisėta analogiškai pamąstyti ir apie Jurgį Ei- šiškietį. 1539 m. Jurgis turėjo būti sukakęs apie dvidešimt-dvidešimt dvejus. Vis dėlto visiškai įmanoma, kad jis buvo jau gerokai vyresnis⁶⁹. Tad tuometis

⁶⁸ Kęstutis Gudmantas, *Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis: monogra- finis tyrimas ir kritinis leidimas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024, p. 295, išn. 64.

⁶⁹ Tarp bakalauro ir magistro laipsnių įgijimo galėjo prabėgti ir nemažai laiko. Antai Abra- omas Kulvietis bakalauro laipsnį Krokuvoje apsigynė 1529 m., o magistro – apie 1535 m. (Dainora Pociūtė, „Abraomas Kulvietis ir pirmasis evangelikų tikėjimo išpažinimas Lietuvoje“, in: Abraomas Kulvietis, *Pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas*, par. Dainora Pociūtė, Vilnius. 2011, p. 15). Į Vitenbergo universitetą 1541 m. įstojęs magistras *Georgius*

Eišiškių vietininkas būtų galėjęs atkreipti dėmesį į guvų penkiolikmetį ir rekomenduoti jį Goštautui kaip tinkamą universiteto studijoms. Bet galėjo nutikti ir kitaip. Didiko akiratyje Jurgis galėjo atsirasti ir Narkuškių šeimos dėka, netgi galėjo būti buvęs ir paties Stanislovo Narkušio studentu (bet žr. žemiau)⁷⁰. Kad ir kaip būtų viskas susiklostę, nepalyginti labiau tikėtina, kad Jurgis Eišiškietis tapo Alberto Goštauto rato žmogumi ir kandidatu į mokyklos rektorius ne atsitiktinai, nes ne atsitiktiniai buvo ir LDK kanclerio ryšiai su Eišiškių žmonėmis.

Deja, nėra aišku ne tik kada, bet ir kur Jurgis studijavo. Nėra jokių žymių, kad jis būtų kadaise bent įsirašęs į Krokuvos universitetą⁷¹. Kanauninkų priekaištas dėl išsilavinimo, gauto Leipcige, su išlygomis tiktų, kaip jau sakėme, Vilamovskiui. Asmens, kurį būtų įmanoma bent hipotetiškai tapatinti su Jurgiu Eišiškiečiu, nei Leipcigo universiteto, kuriame buvo ir „Lenkų nacija“, matrikulose, nei promocijų sąrašuose⁷² aptikti nepavyko. Marcelis Kosmanas, reaguodamas į kapitulos protokolo informacijos paradoksalumą, pasiūlė nepažodinę interpretaciją. „Kalbaėjo, veikiaugalėjo eiti, ne apie tuomet dar katalikišką Leipcigą, bet apie liuteronišką Vitenbergą, tačiau kapitulos nariai nebeįotinaigalvoje turėjo visą Vokietiją, kurioje konfesinė situacija buvo toli gražu neišsikristalizavusi.“⁷³ Viena vertus, Kosmanas teigus – kaip jau minėjome, Leipcigo universitetas Vilamovskio studijų metais buvo katalikiškas. Maža to, jis, bent formaliai, katalikiškas buvo iki pat mūsų aptariamo susitikimo kapituloje. Antra vertus, Kosmano sugestijuojamas Vitenbergo universitetas šiuo atveju niekuo dėtas. Kaip matysime iš antrojo šaltinio, Jurgis Eišiškietis

Bonaemilius bakalaurą gavo Erfurte dar 1502 m., o magistro laipsnį, ko gero, po kokių 10 metų (Hermann Freytag, *Die Preussen auf der Universität Wittenberg*, p. 97).

⁷⁰ Narkušis 1535 m. dėstė Cicerono *De inventione*; 1536 m. Aristotelio *Topiką*; žr. W. Wislocki (ed.), *Liber diligentiarum facultatis artisticae Universitatis Cracoviensis 1487–1563*, Kraków, 1886, (*Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*, t. 4), p. 222, 226.

⁷¹ Jurgį Eišiškietį sieti su Krokuvos universiteto bakalauru *Georgius de Vylna*, laipsnį gavusiu 1504 m. vas. sem. (Antoni Gąsiorowski et al., *Najstarsza księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1402–1541*, Warszawa: Instytut Historii PAN, 2011, 1504/42B), norėtųsi, bet nėra pakankamo pagrindo.

⁷² Georg Erler (hrsg.), *Die Matrikel der Universität Leipzig*, t. I: *Die Immatrikulationen von 1409–1559*, Leipzig: Giesecke & Devrient, 1895; Idem (hrsg.), *Die Matrikel der Universität Leipzig*, t. II: *Die Promotionen von 1409–1559*, Leipzig: Giesecke & Devrient, 1897.

⁷³ Marceli Kosman, *Reformacja i kontrreformacja w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle propagandy wyznaniowej*, Wrocław: Ossolineum, 1973, p. 32.

į Vitenbergą dar tik kelias. Šiek tiek užbėgdami už akių pasakysime, kad žmogaus tokiu ar panašiu vardu Vitenbergo universiteto studentų sąrašuose nerandame apskritai⁷⁴. Taip pat ir kituose peržiūrėtuose Vokietijos universitetų imatrikuliacijos ir, kiek pavyko, promocijų sąrašuose Jurgio Eišiškiečio pėdsakų nerasta⁷⁵. Gali būti, kad magistro laipsnį jis gavo ne germaniškame universitete ir kanauninkai tiesiog prilipdė „Leipcigo studentų“ etiketę abiem interesantams. Vis dėlto nereikėtų stebėtis, jei žinių apie mums rūpimo asmens mokslus, eitus Vokietijoje tiesiog neišliko. „Žinoma nemaža atvejų, kai vienais ar kitais sumetimais studentai universitetuose neįmatrikuliuodavo arba nebūdavo imatrikuliuojami. Senąsias imatrikuliacijos knygas gretinant su tuometiniais akademiniais dokumentais, paaiškėjo, kad neįmatrikuliuotų, tačiau studijavusių ir studijas baigusiujų skaičius sudarydavęs mažiausiai nuo kelių iki keliolikos procentų.“⁷⁶ Tad, deja, belieka susilaikyti nuo sprendimo – pasakykime, kad kol kas apie Jurgio Eišiškiečio išsilavinimą težinome tiek, kad jis buvo laisvųjų menų magistras ir tikėtiniausia jį studijavus ne Krokuvoje, o kažkur užsieniuose.

⁷⁴ Julius Köstlin (hrsg.), *Die Baccalauri und Magistri der Wittenberger Philosophischen Facultät 1518–1537 und die ordentlichen Disputationen 1536–1537*, Halle: Max Niemeyer, 1888; Julius Köstlin (hrsg.), *Die Baccalauri und Magistri der Wittenberger philosophischen Fakultät 1538–1546 und die öffentlichen Disputationen derselben Jahre*, Halle: Max Niemeyer, 1890; Hermann Freytag, *Die Preussen auf der Universität Wittenberg*.

⁷⁵ Ieškota Tiūbingeno (Heinrich Hermelink, *Die Matrikeln der Universität Tübingen*, t. I: *Die Matrikeln von 1477–1600*, Stuttgart: W. Kohlhammer, 1906), Frankfurto prie Oderio (Ernst Friedlaender, *Aeltere universitäts Matrikeln*, t. I: *Universität Frankfurt a. O., Erster Band: 1506–1648*, Leipzig: S. Hirzel, 1887), Rostoko (Adolf Hofmeister, *Die Matrikel der Universität Rostock*, t. VI–VII: *Personen- und Ortsregister*, Schwerin: Bärensprungsche Hofbuchdruckerei, 1919–1922); Erfurto (Hermann Weissenborn, *Acten der Erfurter Universität*, d. 2: *Allgemeine und Facultätsstatuten von 1390–1636. Allgemeine Studentenmatrikel, zweiter Teil (1493–1636)*, Halle: Otto Hendel, 1884; Hermann Weissenborn, Adalbert Hortschansky, *Acten der Erfurter Universität*, d. 3: *Register zur allgemeinen Studentenmatrikel (1392–1636)*, Halle: Otto Hendel, 1899) universitetuose. Greifswaldo universiteto matrikulose trūksta mums pačių aktualiausių 1526–1538 m. sąrašų (Ernst Friedlaender, *Aeltere universitäts Matrikeln*, t. II: *Universität Greifswald, Erster Band: 1456–1645*, Leipzig: S. Hirzel, 1893), paskelbtuose Ingolštato sąrašuose randame tik kilminguosius (Valentinus Rotmarus et al., *Annales Ingolstadiensis Academiae*, pars I: *Ab anno 1472 ad annum 1572, Ingolstadii*: apud I. W. Krull, 1782).

⁷⁶ Juozas Tumelis, „Stanislovas Rapolionis ir jo laikai“, in: *Stanislovas Rapolionis*, sud. Eugenija Ulčinaitė ir Juozas Tumelis, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 38.

Kapitulos posėdžio protokole randame dar vieną Jurgio Eišiškiečio statusą atskleidžiančią informaciją. Jis įvardytas kaip *Venerabili[s] Georgi[us] de Eyxyski*. Titulas *venerabilis* rodo, kad Jurgis yra žemesniųjų šventimų dvasininkas⁷⁷. Kurczewskio santraukoje šis titulas nepaminėtas, tad į Jurgio titulavimą *venerabilis* iš šiuolaikinių tyrėjų – tiesa, niekaip nepakomentavęs – dėmesį atkreipė tik Ochmańskis. Jis perteikė titulą įprastiniu lotyniškojo varianto lenkišku atitikmeniu „wielebny“⁷⁸. Vėlgi nežinome, nei kur, nei kas jam šventimus suteikė. Žemesniųjų šventimų dvasininkai dar XVI a. pirmoje pusėje sudarė gan svarbią dvasininkų luomo dalį⁷⁹. Tai buvo labai nevienalytė grupė – tiek statuso bažnytinėje bendruomenėje, tiek pajamų atžvilgiu žemesniųjų šventimų dvasininkai užpildė visą spektrą. Jie nebuvo visaverčiai sielovadoje – ne taip kaip kunigai, jie negalėjo aukoti mišių, klausyti išpažinčių. Nebūdami kunigais žemesniųjų šventimų dvasininkai galėjo gan lengvai palikti dvasininkų luomą ir vesti, kaip po savo patrono mirties pasielgė jau minėtas Stanislovas Komorovskis. Antra vertus, priklausydami dvasininkijai, jie naudojosi visomis luomo privilegijomis bei imunitetais, o svarbiausia – galėjo eiti pareigas bažnytinėje administracijoje, būti parapijų klebonais ir net kanauninkais, taigi ir gyventi iš bažnytinių beneficijų. Valdovo muzikai, gydytojais, rašovais priimdavo žemesniuosius šventimus tiesiog tam, kad galėtų gauti pajamų iš didžiojo kunigaikščio kontroliuojamų beneficijų. Nelabai panašu, kad *garbusis* Jurgis (ne taip, kaip Steponas Grabia Jalbżykovskis ar Stanislovas Narkuškis) būtų valdęs pelningą bažnytinę beneficiją, veikiau jis kaip nors reikėsi Goštauto dvare. Daug žemesniųjų šventimų dvasininkų, įgijusių didesnę ar menkesnę (nebūtinai formalų) išsilavinimą, versdavosi dirbdami notarais, mokytojais, rašovais, zakristijonais, katedrų chorų vadovais

⁷⁷ Jan Kracik, *Vix venerabiles. Z dziejów społecznych niższego kleru parafialnego w archidiecezji krakowskiej w XVII–XVIII wieku*, Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne, 1982.

⁷⁸ Jerzy Ochmański, *Dawna Litwa: Studia historyczne*, Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze, 1986, p. 129; liet. vertimas netikslus (Ježis Ochmańskis, *Senoji Lietuva*, p. 148).

⁷⁹ Deja, šis svarbus ir gausus Viduramžių bei Renesanso Europos dvasininkijos segmentas iki šiol laikomas nenusipelnęs mokslininkų dėmesio. Simptomiška, kad naujausios Kembridžo krikščionybės istorijos 4 tome, skirtame 1100–1500 m., žemesnieji šventimai tik paminėti ir tik tris kartus: vardijant visus dvasininko šventimus, taip pat kaip neprieinami moterims, ir kaip dažni tarp katedrų giedotojų (Miri Rubin, Walter Simons, *The Cambridge History of Christianity: Christianity in Western Europe c. 1100–c. 1500*, Cambridge University Press, 2009, p. 5, 226, 239).

ar giedotojais. Jie sudarė ir nemažą dalį Europos akademinio personalo. Vis dėlto žemesniųjų šventimų turėjimas bent jau Lietuvoje savaime nereiškė, kad asmuo yra įgijęs bent vidutinį teologinį išprusimą. Kitas reikalas – magistro laipsnis. Jau vien kapitulos narių nuogaštavimas, kad naujosios mokyklos rektorius galis būti paveiktas naujų pavojingų ortodoksijai mokymų, patvirtina pastarojo teologines kompetencijas.

Nepaisant teksto lakoniškumo, kapitulos posėdžio protokolo žinių pakanka vienai svarbiai išvadai: Alberto Goštauto pristatomo naujos mokyklos vadovo statusas yra ne menkesnis negu jau minėto Juozapo Husiano. Abu jie yra dvasininkai ir magistrai. Jei dvasininkų Vilniuje nestokota, tai rasti tarp jų magistrą buvo rimtas iššūkis. *Lietuvos katalikų dvasininkų prozopografijos* duomenimis, 1539 m. tarp Vilniaus vyskupijos dvasininkų būta keturiolikos magistrų (prie jų, suprantama, nepriskaičiuojame dviejų valdovo rūmų pamokslininkų). Pirmu žvilgsniu tai atrodo ne toks jau mažas skaičius. Viskas pasikeičia, pažvelgus, anachronistiškai sakant, iš „pasiūlos darbo rinkoje“ perspektyvos. Septyni iš jų, t. y. pusė – Vilniaus kapitulos kanauninkai ir prelatai⁸⁰. Trys (kapitulos notaras, katedros pamokslininkas, mokyklos rektorius) – tiesiogiai susiję su kapitula ir katedra. Dar vienas mažai žinomas klebonas 1539 m. veikiausiai mirė, o kitas asmuo tais metais tik apsigynė magistro laipsnį ir nepanašų, kad jau būtų buvęs atvykęs į Lietuvą. Kitai terpei priklausė tik jau minėtas Goštautui dirbantis Stanislovas Komorovskis ir mūsiškis Jurgis iš Eišiškių. Šitai žinant, versija, kad pastarasis priklausė prie Goštauto globotinių ir baigė studijas jo remiamas, darosi dar labiau tikėtina.

Prabėgus porai metų (1541-ųjų birželio 16 d.) Jurgis Eišiškietis dar kartą paminimas šaltiniuose. Didžiuliame Pilypo Melanchtono laišku korpuse randame Prūsijos hercogo Albrechto Brandenburgiečio laišką, kuriuo rekomenduojamas studijoms Vitenbergan pasiūstas *Georg Eyschitzki*. Ar tai tikrai tas pats asmuo, kuris 1539 m. buvo Goštauto kandidatas į mokyklos vadovus? Tikrai atsakyti nėra lengva. Vis dėlto chronologijos atžvilgiu tai labai tikėtina. Tikėtina ir tai, kad po savo globėjo mirties Jurgis Eišiškietis ieškojo naujų perspektyvų. Alberto sūnus, Barboros Radvilaitės sutuoktinis Stanislovas Goštautas palaikė santykius su hercogu, kaip ir jo tėvas. Nebūtų nelaukta, kad

⁸⁰ Į magistrų skaičių neįtraukiamas Stanislovas Narkuškis, kadangi beveik nėra abejonės, kad jis buvo apsigynęs doktoratą.

Jurgis hercogo dėmesio būtų sulaukęs tarpininkaujamas Stanislovo – be abejo, tai irgi tik spėjimas. Galiausiai, tuo metu, kai buvo rašomas Albrechto laiškas, nežinome jokio kito Jurgio Eišiškiečio, kurį galėtume identifikuoti kaip laiško subjektą. Tad visai pagrįsta tarti, kad „garbusis Jurgis iš Eišiškių, menų magistras“ yra tas pats asmuo, kaip Albrechto laiške minimas „Jurgis Eišickis“.

Albrechto laiškas nėra labai informatyvus, juo labiau kad nelengva pasakyti, kada skaitome kanceliarinio trafareto frazes, o kur iš tikro kalbama apie realius Jurgio bei hercogo ketinimus ar tikslus. Albrechto akyse naujasis globotinis nėra kuo nors išskirtinis. Nors hercogas prisistato kaip pastarojo rėmėjas, tuo pačiu primena šio studijas mielai remiąs, kaip ir kitų (*inen neben andern*). Nieko tikro apie esamą situaciją nesako ir Albrechto pareiškimas, jog jis „Eišickį“ išsiuntęs studijuoti Vitenbergan. Ar tai buvo paties Jurgio prašymas? Ar Albrechto sumanymas bei pasiūlymas? Deja, ko iš Eišiškiečio studijų Albrechtas tikėtusi, vėlgi nesakoma – globėjo frazė apie naudą iš Jurgio studijų „sau ir kitiems žmonėms“ (*auch uns und andern leuthen nutzlich sein mocht*) vos ne pažodžiui atitinka pasakymą, priskirtą ir Goštautui, kai šis norėjęs Kulvietį išsiųsti mokytusi medicinos (*Hac enim ratione plurimum eum, et sibi et patriae profuturum sperabat*)⁸¹. Kitaip tariant, tai bendrą mecenatystės intenciją išreiškianti literatūrinė formulė, tinkama vartoti bet kurioje situacijoje.

Verta pasvarstyti, ar iš Albrechto rekomendacijos ir ketinimo studijuoti Vitenberge galėtume ką nors sužinoti apie Jurgio Eišiškiečio konfesinę priklausomybę. Iš karto turime pasakyti, jog nėra jokių indikacijų, jog jam būtų reikėję skubiai pasitraukti iš Vilniaus svetur, kaip teko Abraomui Kulviečiui. Garsioji Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto Senojo privilegija, įgalinanti vyskupą Paulių Alšėniškį persekioti Abraomą Kulvietį ir kitus eretikus⁸², iš tikrųjų laikytina lūžine stabdant protestantizmo plėtrą, tačiau ji buvo duota 1542 m. gegužės 19 d. Su šiuo konfesinės politikos pokyčiu susijusi Kulviečio, galbūt netiesiogiai ir Rapolionio emigracija. Vitenbergo universiteto studentu 1542 m. kovo 22 d. įsirašęs *Stancislaus* [!] *Lituanus* identifikuojamas kaip Stanislovas Rapolionis⁸³. Galima spėlioti, kad jis juto nepalankią atmosferą ir

⁸¹ Ioannes Hoppius, „Oratio funebris“, orig. p. 92/132; liet. vert. p. 170.

⁸² Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy...*, t. II: *Źródła historyczne*, p. 60–62.

⁸³ Carolus Eduardus Foerstemann (ed.), *Album Academiae Vitebergensis ab a. Ch. MDII usque ad a. MDLX*, Lipsiae: Typis Caroli Tauchnitii, 1841, p. 149; plg. Juozas Tumelis, „Stanislovas Rapolionis ir jo laikai“, p. 41.

pasitraukė į Karaliaučių, o iš ten, remiamas Albrechto, iškeliaavo į Vitenbergą. Tiesa, nuojauta turėjo būti itin pranašiška, nes, kaip pastebi Tumelis, iš Karaliaučiaus iki Vitenbergo buvo apie mėnesį kelio, tad Lietuvą Rapolionis turėjo palikti dar vasario mėnesį (*ibid.*). Po Žygimanto dekreto ten pat lapkričio 20 d. įsirašė ir Kauno miestiečių elito atžala *Gregorius Butner Lituanus ex Kauuen* [!]⁸⁴, bet, regisi, nėra pagrindo įtarti, jog pastarasis būtų sprukęs nuo religinių persekiojimų.

Tiek Rapolionio, tiek Kulviečio teologinių pažiūrų raidą sunku nustatyti dėl šaltinių skurdumo, vis dėlto panašu, kad abu jie Reformaciją su jos teologija visa apimtimi priėmė tik po 1542 m., jau Vitenbergo laiku. Antai Kulviečio *Išpažinimas* vis dar telpa bent jau erazminės katalikybės rėmuose, Bažnyčios praktikos kritika jame daug svarbesnė negu teorinė ekleziologija, o nuteisinimo ir gerų darbų kontroversija nužymėta vos punktyriškai. Ingė Lukšaitė įžvalgiai pastebėjo, kad ir Rapolionio pažiūros galutinai susiformavo studijų Vitenberge metais⁸⁵. Dar pavaizdesnis yra kito Jurgio – Zablockio atvejis. „Lietuvis kilmingasis“ Jurgis Zablockis Vitenberge įrašytas 1540 m. lapkričio 23 d. (*Georgius Sablocius Lituanus nobilis*)⁸⁶, t. y. pusmečiu anksčiau negu Albrechtas rekomendavo Melanchtonui Jurgį Eišišketį. Nėra faktinio pagrindo manyti, kad Zablockis, pradėdamas studijas, save jau būtų laikęs apsisprendusiu protestantu, pasitraukusiu iš Katalikų Bažnyčios. Bent jau nėra duomenų, kad Zablockis tuo metu, anot Biržiškos pasakymo, būtų kaip nors „susikompromitavęs katalikų tikybinei vyresnybei“⁸⁷. Šie trys atvejai pakankamai įtaigiai liudija, jog vien studijos Vitenberge nereiškė, kad studentas manosi palikęs institucinę katalikybę ir formaliai identifikuojasi su Reformacija, juo labiau kad pats Vitenbergo universitetas griežtai konfesiniu galutinai tapo tik 1545–1546 m.⁸⁸ 1619 m. jėzuitų parengtoje „istorinėje pažymoje“ *Quo anno, qua occasione, quo authore Societas ingressa sit in Regnum Poloniae* simptomiškai teigiama, kad Lietuvos jaunimas būtent dėl mokyklų stokos

⁸⁴ Carolus Eduardus Foerstemann (ed.), *op. cit.*, p. 200.

⁸⁵ Ingė Lukšaitė, „Stanislovas Rapolionis ir reformacijos idėjos“, in: *Stanislovas Rapolionis*, sud. Eugenija Ulčinaite ir Juozas Tumelis, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 65.

⁸⁶ Carolus Eduardus Foerstemann (ed.), *Album Academiae Vitebergensis*, p. 186.

⁸⁷ Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas*, p. 25.

⁸⁸ Ingė Lukšaitė, „Stanislovas Rapolionis ir reformacijos idėjos“, p. 71.

pas Melanchtoną traukęs nelygu pas orakulą⁸⁹. Kitaip tariant, susižavėjimas reformacinėmis idėjomis nebūtinai buvo esminė paskata rinktis studijoms Vitenbergą. To, kas pasakyta, turbūt užtenka išvadai, kad iš studijų Vitenberge fakto (kaip ir iš Albrechto rekomendacijos) negalima daryti nei teigiamos, nei neigiamos išvados apie Jurgio Eišiškiečio konfesinį apsisprendimą.

WHAT'S IN A NAME?

Šekspyro herojė sakė, kad rožę pavadinus kitaip, ji nenustos kvepėti. Didesnė bėda, kai yra vardas, bet iš gėlės likęs tik blankus (at)pasakojimas, kaip ji kadaise kvepėjusi. Nejau Jurgis Eišiškietis ir liko tik vardu, paminėtu poroje nedaugiažodžių šaltinių, paveldėtų iš įvykių turtingos, lūžinės epochos?

Istorikų pastangos įveikti užmaršties neteisybę suprantamos ir teisėtos. Suprantamos ir teisėtos pastangos įveikai pasitelkti vis naujas hipotezes. Vis dėlto reikia prisiminti jau cituotą Juozo Tumelio paraginimą „ne ilginti bent tuo tarpu neįrodomų hipotezių grandinę, o kiek įmanoma pasverti jau esančias“⁹⁰. Maža to, užmarščiai išsklaidyti skirtos hipotezės dėl pačios savo prigimties ne kartą balansuoja ant hagiografinių legendų ribos. Tad būtina dar kartą peržvelgti hipotezes, pratęsiančias magistro Jurgio gyvavimą istorijoje. Nėra prasmės grįžti prie XIX a. vilnietiškoje historiografijoje gimusių jau Biržiškos aptartų versijų, jo tiksliai apibūdintų kaip „grynos pasakos“⁹¹. Paliesime ir pamėginsime įvertinti tik moksliniame diskurse (kad ir ką tai reikštų) figūruojančias hipotezes. Jų esama ne vienos. Turbūt seniausia ir ilgiausiai besilaikanti hipotezė – kad Jurgis Eišiškietis esąs tolygus Vitenbergo universiteto studentui *Georgius Haustintz Litanus*, įstojusiam 1541 m. vasaros semestrą⁹² ir baigusiam jį magistro laipsniu 1546 m. rugpjūčio 3 d. (užrašytam kaip *Georgius Hauschicz Litanus*)⁹³. Karaliaučiaus universitete

⁸⁹ ARSI, Pol. 50, f. 50; plg. Mieczysław Bednarz, „Jezuici a religijność polska (1564–1964)“, in: *Nasza Przeszłość*, t. 20, 1964, p. 154.

⁹⁰ Juozas Tumelis, „Stanislovas Rapolionis ir jo laikai“, p. 30.

⁹¹ Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas*, p. 77.

⁹² Carolus Eduardus Foerstemann (ed.), *Album Academiae Vitebergensis*, p. 190.

⁹³ Julius Köstlin (hrsg.), *Die Baccalaurei und Magistri der Wittenberger philosophischen Fakultät 1538–1546 und die öffentlichen Disputationen derselben Jahre*, Halle: Max Niemeyer, 1890, p. 19.

jis imatrikuluotas 1546/1547 m. kaip *Magister Georgius Heuschitz, Lituanus*, o įstojo tais pat metais kaip Martynas Mažvydas ir Jurgis Zablockis⁹⁴. Šis sutapinimas, atliktas vokiečių Reformacijos istorikų, iš pradžių buvo kiek atsargesnis, antai Hermannas Freytagas vartoja formuluotę „tikriausiai identiškas“ (*Wohl identisch*)⁹⁵. Tačiau Melanchtono laiškų korpuso kritiniame leidime abejonei vietos nepaliekama. Išsamioje anotuotoje asmenų rodyklėje rašoma: „Eyschitzki Georg – Haustintz, Hauschicz 1541 Witt., 1546 8 3 MA“⁹⁶. Galima spėti, kad Eišiškiečio identifikacija su įvairiai rašomu „Haustincu“ vokiečių istorikų buvo paremta keliais gan trapiais argumentais: 1. Krikštavardžio „Jurgis“ tapatumu; 2. Kilme (lietuvis); 3. Chronologiniu nuoseklumu (1541 m. birželį Albrechtas rašo rekomendaciją, o tų pat metų rudenį studijas pradeda kažkoks iš Lietuvos kilęs Jurgis). Kokių kontrargumentų šiai tapatybės prielaidai esama, pamąstysime vėliau.

Dabar grįžkime prie lietuviškosios istoriografijos. Eišiškiečio ir Vitenbergo-Karaliaučiaus studento sutapatinimą nuosekliai palaikė ir pristatė Vaclovas Biržiška. Bene plačiausiai aptariamąją hipotezę Biržiška išdėstė *Aleksandryno* I dalies 19 skyriuje „Mikalojus Siautila“. Čia *Aleksandryno* autorius (ar vėlgi kokia nors jo vokiška inspiracija?) ne tik sulieja Eišiškietį su „Haustincu“, bet kiek netikėtai pastarųjų hibridui prijungia dar vieną tapatybę – iš eilės antrojo Rusnės klebono protestanto. Šiuo metu nėra būtino reikalo susekti Biržiškos paskatų, prasmingiau analizuoti tiesiog tai, ką esame gavę iš *Aleksandryno* autoriaus kaip atsakingą ir autentišką jo nuomonę.

Biržiškos pasakojimas prasideda iš toliau. Mikalojus Siautila, kilimo žemaitis, kaip Biržiška nustatė, iš Beržėnų valsčiaus bajorų (vėliau, tikėtina, kad buvęs vienas iš Bretkūno Biblijos „korektorių“), 1553 m. pasirodo Rusnėje kaip vietos mokytojas. Biržiška teigia, kad „[j]am į Rusnę atvykus, čia kunigu buvo Gregorius [!] Vilmensis, tas pats, kuris kitur buvo vadinamas Georg Eykschitzki, Georg Haustintz Lituanus ir kitaip – tas pats Jurgis iš Eišiškių, kuris

⁹⁴ Georg Erler (hrsg.), *Die Matrikel und die Promotionsverzeichnisse der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr. 1544–1829*, t. 1: *Die Immatrikulationen von 1544–1656*, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1910, p. 6.

⁹⁵ Hermann Freytag, *Die Preussen auf der Universität Wittenberg*, p. 97 = II, Nr. 71.

⁹⁶ [Phillip Melanchthon], Melanchthons *Briefwechsel. Kritische und kommentierte Gesamtausgabe*, t. 11: *Personen A–E*, bearbeitet von Heinz Scheible, Stuttgart–Bad Cannstatt: Frommann–Holzboog, 2003, p. 426.

dar 1539 m. bandė Vilniuje įsteigti mokyklą, kad ją pavestų Kulviečiui. Visai galimas daiktas, kad šis Jurgis iš Eišiškių ir atsikvietė Siautilą iš Žemaitijos. [...] 1567 ar 1568 m. mirus Jurgiui iš Eišiškių, jo vieton kaip tik buvo paskirtas Siautila.⁹⁷ Apie vilniškės mokyklos steigimą dar kalbėsime. Dabar atkreipkime dėmesį į Rusnės kunigo vardą. Biržiška šią vardo formą (*Gregorius*, t. y. Grigalius) pavartoja du kartus⁹⁸. Toks Rusnės kunigo vardas iš tiesų ir yra. Neįmanoma pasakyti, kodėl Biržiška „Grigalių“ supranta kaip „Jurgi“. Gal jis mano, kad tai klaida (*Gregorius* vs. *Georgius*), dažna ir senuose, ir naujuose tekstuose? Bet tokiam teiginiui reikėtų nors kokio pagrindo, antraip bet kuri Jurgi galėtume laikyti Grigaliumi ir atvirkščiai.

Kad ir kaip ten būtų, ši Biržiškos papasakota, nors niekaip nedokumentuota, graži istorija gan tvirtai įsišaknijo istorinėje literatūroje. Jurgio Eišiškietčio trilypei asmenybei – Alberto Goštauto *protégé*, Vitenbergo ir Karaliaučiaus studento bei Rusnės klebono – pritarė ir Juozas Tumelis, maža to, drauge priėmęs ir abejotiną Biržiškos chronologiją. Anot Tumelio, „Jurgis“ (t. y. Grigalius) Rusnės kunigu paskirtas „apie 1553 m.“⁹⁹. Iš tikro ši Biržiškos minima data yra ta, nuo kurios žinomas Mikalojus Siautila – tais ar panašiais metais pastarasis paskirtas į mokytojo pareigas Rusnėje, tačiau iš to negalima daryti jokios išvados apie Grigaliaus Vilniečio klebonavimo Rusnėje metą. Deja, Tumelis taip pat nenurodė tokią identifikaciją paremiančių šaltinių arba mokslinės literatūros. Tikėtina, kad jis visus tris sutapatinimus tiesiog perėmė iš Biržiškos, kaip savo ruožtu Biržiška (bent dėl Vitenbergo magistro) – iš vokiečių istorikų. Pirmame nepriklausomybės dešimtmetyje šie teiginiai atsikartoja Mažosios Lietuvos bažnyčių istorijos sintezėje¹⁰⁰. Maža to, ši trilypio tapatumo versija pateko į autoritetingą enciklopedinį leidinį, turintį ir skaitmeninį pavidalą. O kai koks nors teiginys atsiduria enciklopedijoje, jis imamas laikyti nekvestionuotina tiesa. Kalbame apie *Mažosios Lietuvos enciklopediją*. Joje bent dviem atvejais, dviejų autorių teigiama: „Nuo 1541 dirbo pirmasis

⁹⁷ Vaclovas Biržiška, *op. cit.*, p. 155, plg. p. 44.

⁹⁸ *Ibid.*, p. 44, p. 155.

⁹⁹ Juozas Tumelis, „Dokumentai ir raštai apie Stanislovą Rapolionį. [Paaiškinimai]“, in: *Stanislovas Rapolionis*, sud. Eugenija Ulčinaitė ir Juozas Tumelis, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 245, išn. 3.

¹⁰⁰ Albertas Juška, *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1997, p. 354.

žinomas kunigas Simonas Alectoras. 1558 jį pakeitė iš Didžiosios Lietuvos atvykęs Jurgis iš Eišiškių (*Gregorius Vilnensis*)¹⁰¹, „Mirus Rusnės klebonui Jurgiui iš Eišiškių, Siautila paskirtas į jo vietą“¹⁰². Kaip nustatytas faktas ši Eišiškiečio istorija toliau minima protestantizmo Lietuvoje istorijai skirtuose leidiniuose¹⁰³.

Ką apie Rusnės kunigus sako prieinami vokiški šaltiniai? Ilgą laiką pagrindine informacijos versme buvusiame veikalė „Trumpos žinios apie visus Reformacijos laiko Rytų Prūsijos liuteronų bažnyčiose dirbusius pamokslininkus“ Danielius Heinrichas Arnoldtas kaip pirmą Rusnės kleboną protestantą nurodo Simoną, buvusį ten 1541–1544 m., ir tik po didelio pertrūkio atsiranda *Nicolaus Sanckel oder Pantel*, šaltiniuose minimas 1586–1593 m.¹⁰⁴ Šiuolaikiniame Friedewaldo Möllerio „senosios Prūsijos evangelikų“ klebonų sąvade (*Pfarrerbuch*) pirmu Reformacijos meto klebonu įvardijamas *Simon Alector*, po jo minimas *Gregorius Vilnensis*. Jie abu bendrai aprėpti 1541–1558 metais, kitaip sakant, istorikams nėra pavykę nustatyti Simono kunigavimo Rusnėje pabaigos ir Grigaliaus pradžios. *Nicolaus Sautyll* nurodomas kunigavęs po beveik trijų dešimtmečių pertrūkio, 1586/1595 m. (palyginti su Arnoldtu patikslinta galinė, mirties, data)¹⁰⁵. Šie Möllerio duomenys iš esmės sutampa su pateikiamais Johanno Sembritzkio ir Arturo Bittenso „Šilokarčemos apskrities istorijoje“ (1920). Anot jos, Simonas *Alector* (*gr./lot.; tigr. vok. Hahn* – „Gaidys“) Rusnės klebonu buvęs paskirtas 1541 m. balandžio 20 d. Apie Grigalių Vilnietį logiškai „Istorijos“ autorių spėjama, kad jis buvęs „lenkas arba lietuvis, aiškiai nesupratęs vokiškai, nes 1558 m. hercogui parašė laišką lotynų

¹⁰¹ Albertas Juška, „Rusnės parapija“, in: *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. IV: *Rahn* – *Žvižėžeris*, Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas / Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009 (s. v.).

¹⁰² Zigmantas Zinkevičius, „Mikalojus Siautila“, in: *ibid.*, s. v.

¹⁰³ Pvz., Darius Petkūnas, „Liturgija kaip veiksnys lietuvių ir prūsų tautinei tapatybei išsaugoti Prūsijos kunigaikštystėje XVI amžiuje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, Nr. 45, 2018, p. 23.

¹⁰⁴ Daniel Heinrich Arnoldt, *Kurzgefaste Nachrichten von allen Zeit der Reformation an den Lutherischen Kirchen in Ostpreussen gestanden Predigern*, hrsg. von Friedrich Wilhelm Benefeldt, Königsberg: bey Gottlieb Hartung, 1777, p. 163.

¹⁰⁵ Friedewald Möller, *Altpreußisches evangelisches Pfarrerbuch von der Reformation bis zur Vertreibung im Jahre 1945*, t. 1: *Die Kirchspiele und ihre Stellenbesetzungen*, (*Sonderschriften des Vereins für Familienforschung in Ost- und Westpreußen e. V.*, t. 11), Hamburg: Verein für Familienforschung in Ost- und Westpreußen, 1968, p. 124.

kalba“¹⁰⁶. Siautilos kunigavimo pradžia čia nenurodoma, tik minima, kad apie 1553 m. jis tapo Rusnės bažnyčios mokytoju bei precentoriumi, 1556 m. buvo sudaręs pievų pirkimo sandorį, o „[p]askui jis tapo klebonu ir 1593 m. gerai parašytame laiške hercogui paminėjo, kad 40 metų praleido Rusnėje“ (*Dann wurde er Pfarrer un erwähnt 1593 in einem gut geschriebenen Briefe an den Herzog, er sei schon 40 Jahre in Ruß*)¹⁰⁷. Labai galimas dalykas, kad Siautilos atvykimas į Rusnę mokytojauti čia nustatytas ne atskiro, nepriklausomo šaltinio pagrindu, o remiantis jo laiške nurodyta 40 metų trukme (1553–1593).

Visą šią painoką istoriografinę apžvalgą verta supaprastinti ir sutraukti į palyginamąją chronologinę lentelę.

ARNOLDT 1777	SEMBRITZKI 1920	MÖLLER 1968	BIRŽIŠKA 1960
Simonas Gaidys (Alector) kleb. 1541–1544	Simonas Gaidys, paskirtas kleb. 1541 V 20 – ?	Simonas Gaidys, kleb. 1541 – ?	-----
-----	Grigalius Vilnietis, kleb. ? – min. 1558	Grigalius Vilnietis, kleb. ? – min. 1558	Grigalius Vilnietis, kleb. apie 1553 – †1567/8
Mikalojus <i>Sanckel / Pantel</i> , kleb. 1586–1593	Mikalojus Siautila, mokyt. ir precent. Rusnėje apie 1553; kleb. ? – †1593/5	Mikalojus Siautila, kleb. min. 1586 – †1595	Mikalojus Siautila, mokytojas Rusnėje apie 1553; kleb. 1567/8 – †1595

Dabar jau pats metas pamėginti kritiškai įvertinti trilypės Jurgio Eišiškiečio tapatybės hipotezę. Pradėkime nuo pabaigos – nuo klebonavimo Rusnėje. Iš lyginamosios lentelės aiškiai matyti, kad Biržiškos chronologija neatitinka

¹⁰⁶ Johannes Sembritzki, Artur Bittens, *Geschichte des Kreises Heydekrug*, Memel, 1920, p. 97 (liet. vert. Johannes Sembritzki, Artur Bittens, *Šilokarčemos apskrities istorija*, iš vokiečių k. vertė Jonas Jonaitis, Šilutė: Šilutės kraštotyros draugija, 2008). Biografinėje Möllerio žinyno dalyje tik atkartojama Sembritzki-Bittens informacija: Friedewald Moeller (bearbeitet von Walter Müller-Dultz et al.), *Das „Zwischenmanuskript“ zum Altpreußischen evangelischen Pfarrerbuch*, t. 7: *Tabor bis Zywietz*, (Verein für Familienforschung in Ost- und Westpreußen e. V. Quellen, Materialien und Sammlungen zur Altpreußischen Familienforschung (QMS) 19/7), Hamburg, 2014, p. 1885 (s. v. *Vilnensis, Gregorius*).

¹⁰⁷ Johannes Sembritzki, Artur Bittens, *Geschichte...*, p. 97 (citata), p. 99.

vokietkalbės istoriografijos (beje, Arnoldto bei Sembritzkio ir Bittenso veikalai nurodomi *Aleksandryno* straipsnio apie Siautilą bibliografijoje). Akivaizdu, kad Grigaliaus Vilniečio darbo Rusnėje pradžia negali būti siejama su pirma žinoma Siautilos biografijos data, priešingu atveju tai būtų paminėta tokių Rytų Prūsijos archyvų (didele dalimi sovietų sunaikintų) žinovų kaip Sembritzkis arba Mölleris. Kaip jau sakėme, Siautilos mokytojavimo Rusnėje pradinė data veikiausiai nustatyta pagal jo laiško hercogui datą (1593 – 40 = 1553). Nepavyko išsiaiškinti, iš kur Biržiška paėmė Grigaliaus mirties metus. *Aleksandryne* jie minimi vienintelį kartą, su jais siejant Siautilos klebonavimo pradžia. Kad ir kaip būtų, vokiškoje literatūroje Siautilos kunigavimo laikas pradedamas 1586-aisiais. Kas Rusnėje kunigavo per daugiau nei dvidešimt penkerius metus (nuo 1558/9 m. iki 1586) – nežinome. Pridurkime, kad jau minėtoje *Mažosios Lietuvos enciklopedijoje* „Jurgio“ Vilniečio darbo Rusnėje pradžia, galbūt remiantis neteisingai suprastu Möllerio žinynu, nurodomi 1558 m. Visa šita chronologinė painiava gerokai diskredituoja Biržiškos hipotezę. Joje randame labiau *la decorazione a grottesca*, negu realaus asmens istorinį įlaikinimą.

Kaip jau esame užsiminę, nesuprantama, koku pagrindu Biržiška Grigalių Vilnietį atverčia Jurgiu Eišiškiečiu. Galbūt suvokdamas nejaukų vardų neatitikimą, jis (ir ne tik jis) abu kartus mini tik lotyniškąją asmenvardžio formą – *Gregorius Vilmensis*¹⁰⁸. Toks atkaklumas pagimdė visai keistą Alberto Juškos sintezės formą „Gregorijus Vilmensis“ (dat. „Vilnensiu“) ¹⁰⁹. Vis dėlto, kaip įmanoma rimtai suabejoti, kad aptariamasis Rusnės klebonas tikrai vadinosi ne *Gregorius*, o *Georgius*? Negana to, kad nė viename turimame liuteronų dvasininkijos sąrašė jis nevadinamas *Georgius*, mūsų Grigalius turėjo pats pasirašyti savo lotynišką laišką – jei jis ten būtų pasivadinęs kitaip, Sembritzkiui tai būtų neišvengiamai paminėta. Turime konstatuoti akivaizdų ir visą hipotezę niekais verčiantį faktą, kad Grigalius mūsų kontekste nėra Jurgis nei vardo, nei asmens prasme. Galiausiai, apskritai nerandame net apytikrio atsakymo, kam žmogui būtų reikėję dar du kartus keisti savo pradinį antrąjį įsivardijimą: nuo Eišiškiečio pereiti prie įvairiopaip rašomo „Hausnico“ Lietuvosio

¹⁰⁸ Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas*, p. 44, p. 155.

¹⁰⁹ „Mirus [...] jį [Siautilą] pakvietusiam kunigui Gregorijui Vilmensiu (jis dar vadintas Jurgiu iš Eišiškių)...“, žr. Albertas Juška, *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*, p. 354.

ir galiausiai pasivadinti Vilniečiu. Žinoma, dėl kilmėvardžio gal būtų galima ginčytis, sakant, kad asmeniui svarbiausia būtų nurodyti kilmę iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (bet kodėl tada ir toliau nesivadinti tiesiog *Lituanus*, kaip Vitenberge arba Karaliaučiuje?), arba kad nežinomas ir neišstariamas Eišiškes norėjęsi pakeisti nepalyginti prestižiškesniu Vilniumi (kam tai Rusnėje, o ir Karaliaučiu tai galėjo rūpėti? bajoras Abraomas Kulvietis kuo puikiausiai pasirašinėjo savo gimtojo kaimo vardu). Kad ir ką sakytume, reikia pripažinti, jog tokia metamorfozė yra unikali tarp XVI a. lietuvių (ar iš Lietuvos kilusių) Reformacijos veikėjų. To, kas pasakyta, turėtų būti gana atmesti trilypei tapatybei. Vis dėlto pridursime dar porą detalių. Pirmą, mažai tikėtina, kad Vitenbergo-Karaliaučiaus studentas, vokiškoje aplinkoje praleidęs bent septynetą, o galimai ir visus šešiolika metų, nebūtų išmokęs vokiečių kalbos tiek, kad galėtų surašyti dalykinį laišką. Tai išties labiau dera tikram vilniečiui, lotyniškai išmokusiam privačiai. Antra, dar mažiau tikėtina, kad pats Grigalius, jei būtų turėjęs, prie savo vardo nebūtų pridūręs magistro laipsnio. Tą patį galima pasakyti apie Sembritztkio sąrašą – jis rūpestingai registruoja Rusnės dvasininkų imatrikuliacijos datas.

Šią argumentaciją pateikiame norėdami parodyti, kaip remdamasis prieinama literatūra kritišką poziciją galėjo sufomuluoti jau Biržiška arba jo sekėjai. Prieš dešimtmetį paskelbtas šaltinis faktų patvirtino spekuliatyvią analizę. Ona Aleknavičienė aptiko autentišką Grigaliaus Vilniečio parašą bent dviem variantais Prūsijos bažnyčios generalinio sinodo, vykusio 1554 m. rugsėjo 2–24 d. Karaliaučiuje, dokumentuose. Sinodas buvo sušauktas Osiandro dogminei krizei spręsti. Onos Aleknavičienės paskelbtuose sinodiniuose dokumentuose randame ne tik Martyno Mažvydo bei Baltramiejaus Viento, bet ir mums čia rūpimo asmens parašus. „Gregoriuf vilnēfif paftor rufnēfif propria || manu fubfcripfif“ – „Grigalius Vilnietis, Rusnės pastorius, pasirašė savo ranka“ – toks yra platesnės formulotės parašas, nepaliekantis abejonės, koks buvo tikrasis Rusnės klebono vardas, neturintis nieko bendro su Jurgiu Eišiškiečiu¹¹⁰. Galbūt

¹¹⁰ Ona Aleknavičienė, „Martyno Mažvydo ir Baltramiejaus Viento parašai 1554 metų Prūsijos bažnyčios generalinio sinodo dokumentuose“, in: *Archivum Lithuanicum*, t. 16, 2014, p. 134–135 su parašo faksimile. Iš Möllerio imtos datos ir čia, mūsų nuomone, neteisingai suprastos – 1541 m. klebonauti Rusnėje pradėjo Simonas Gaidys, o Grigaliaus Vilniečio žinomus darbo metus, pagal jo paminėjimus šaltiniuose, dabar būtų galima datuoti 1554–1558 m.

į tikrojo Grigaliaus Vilniečio, jei tartume, jog kunigavimui Mažosios Lietuvos parapijose buvo tikimasi bent minimalaus universitetinio išsilavinimo, vietą galėtų pretenduoti bent du Krokuvos universiteto studentai – 1514 m. žiemos semestrą įsirašęs *Gregorius Johannis de Vylna, d. Viln.*, arba, dargi tikėtinesnis, 1536 m. žiemos semestrą įsirašęs *Gregorius Stanislai de Wilno, d. Wiln.*¹¹¹ Šiandienė tyrimų padėtis neleidžia nė vieno iš šių dviejų dokumentuotai identifikuoti kaip vėlesnio Rusnės klebono. Šioks toks argumentas jų tapatumo hipotezei paremti – ne paties dažniausio Abiejų Tautų erdvėje vardo ir nuorodos į Vilnių kombinacija. Antra vertus, identifikuoti antrąjį Rusnės kleboną nėra mūsų tikslas, mums svarbiausia, kad jis tikrai yra visai kitas žmogus negu magistras Jurgis Eišišketis.

Ingė Lukšaitė savo monumentalioje monografijoje *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis* sukuria savitą Eišiškiečio, Haustintzo ir Grigaliaus Vilniečio sąsają. Ji mėgina aptarti Mažvydo aplinką ir konstatuoja, kad Mažvydo ir bendradarbių parengtose knygose (katekizme, giesmynuose) minima 13 vertėjų. „Gausiausia vertėjų grupė buvo kilusi iš Lietuvos sostinės Vilniaus apylinkių“. Istorikė, nurodydama kilmės ir studijų vietą bei pastarųjų metus, išvardija Stanislovą Rapolionį, Jurgį Zablockį, Aleksandrą Rodūnionį, Ulriką Merkucecijų, Stanislovą Musą, Jurgį Eišišketį, Jurgį Vilnietį ir Joną Šeduikonį¹¹². Šio sąrašo šaltiniai ar šaltiniai neminimi, tad neaišku, ar jis pačios autorės kūrinys, ar paimtas iš kažkur kitur. Bet kuriuo atveju, jame randame keletą nuo mokslinės konvencijos nukrypstančių dalykų. Pradėkime nuo to, kad nei Jurgis Eišišketis, nei Jurgis Vilnietis nėra žinomi kaip Mažvydo bendradarbiai, kad ir kas jie būtų buvę¹¹³. Jurgis Eišišketis Lukšaitės monografijoje pristatomas kaip „Georg Eyschytzki, Vitenberge 1541–1546 – nuo Eišiškių“,

¹¹¹ Antoni Gąsiorowski, Tomasz Jurek, Izabela Skierska, *Metryka czyli album Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1509–1551*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton / Instytut Historii PAN, 2010, 1514h/101; 1536h/022.

¹¹² Ingė Lukšaitė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 138–139.

¹¹³ Plg. Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas*, p. 86–87; Dainora Pociūtė, *XVI–XVII a. protestantų bažnytinės giesmės*, Vilnius: LLTI, 1995, p. 147–175; Zigmas Zinkevičius, *Lietuvių kalbos istorija*, t. III: *Senujų raštų kalba*, Vilnius: Mokslo, 1988, p. 47–49; Guido Michelini, *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

Jurgis Vilnietis – kaip vėliau dirbęs Rusnėje¹¹⁴. Po šimto puslapių aptariant „trylika asmenų, nuosekliai veikusių XVI a. 5-jame – 7-ajame dešimtmetyje“, sutapatintų su anksčiau minėtu Mažvydo bendradarbių būriu, abėcėlės tvarka pateikiamas pilnas jų sąrašas, tačiau jis visiškai tradicinis: nei Jurgio Eišiškiečio, nei Jurgio Vilniečio jame nebėra¹¹⁵.

Dainora Pociūtė pastebėjo nenuoseklumą: Lukšaitės monografijoje Jurgiui Eišiškiečiui priskiriamos studijos Vitenberge, chronologiškai sutampančios su Haustinzo studijų laikotarpiu, tačiau vėliau abejojama Biržiškos priimtu *Georgius Haustinz Lituanus* tapatumu su Jurgiu Eišiškiečiu¹¹⁶. Galiausiai kitoje išnašoje Lukšaitės kaip kirviu nukertama: „V. Biržiška tapatina Jurgį Vilnietį su Jurgiu Eišiškiečiu ir Jurgiu Haustinz Lituanus. Dokumentų, patvirtinančių jų tapatumą, nerasta, o vien populiaraus vardo ‚Jurgis‘ nepakanka asmenims sutapatinti.“¹¹⁷ Tiesa, vokiškame Lukšaitės knygos leidime, nors Eišiškietis analogiškoje teksto vietoje tebeminimas tariamųjų Mažvydo bendradarbių būryje, nenuoseklumo nelieka: pasakojimas papildomas teiginiu, kad Eišiškietis esąs *Georgius Heuschitz Lituanus*¹¹⁸. Vokiškoji versija šiuo atžvilgiu iš esmės skiriasi nuo lietuviškosios, bet rimta abejonė Biržiškos pateiktu visų trijų suliejimu į daiktą nepanaikinta ir vokiškame knygos vertime¹¹⁹. Lygiai taip pat vertime išlieka nepagrįstas teiginys apie Eišiškiečio bendradarbiavimą su Mažvydu. Negana to, ir vokiškame tekste šalia Jurgio Eišiškiečio gyvuoja Jurgis Vilnietis. Lukšaitė tą asmenį dar kartą mini Mažosios Lietuvos protestantų veikėjų kataloge, didžiąja dalimi persidengiančiame su Mažvydo bendradarbių būriu. Tai „iki XVI a. 7-ojo dešimtmečio pastoviai veikusių ir kilusių iš Lietuvos DK dvasininkų apžvalgi[nis] sąraš[as]“¹²⁰. Jame „Jurgis Vilnietis“ vėl apibūdinamas kaip dirbęs Rusnėje „prieš 1553 m., prieš atvykstant M. Siauti-

¹¹⁴ Ingė Lukšaitė, *Reformacija...*, p. 138–139.

¹¹⁵ Ingė Lukšaitė, *op. cit.*, p. 243.

¹¹⁶ Dainora Pociūtė, *Maištininkų katedros: Ankstyvoji reformacija ir lietuvių-italų evangelikų ryšiai*, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 70 ir išn. 127; plg. Ingė Lukšaitė, *Reformacija...*, p. 204 ir išn. 106.

¹¹⁷ Ingė Lukšaitė, *Reformacija...*, p. 221, išn. 165.

¹¹⁸ Ingė Lukšaitė, *Die Reformation im Großfürstentum Litauen und in Preußisch-Litauen (1520er Jahre bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts)*, übersetzt von Lilija Künstling und Gottfried Schneider, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2017, p. 144.

¹¹⁹ *Ibid.*, p. 224, n. 168.

¹²⁰ Ingė Lukšaitė, *Reformacija...*, p. 218.

lai“. Tik šis Siautilos pirmtakas, ne taip, kaip Biržiškos veikale, jau vadinamas *Georgius* [!] *Vilnensis*¹²¹. Tad Lukšaitės monografijoje Jurgis Eišiškietis atskiriamas nuo Rusnės klebono, tačiau fiktyvus pastarojo vaizdinys dar labiau sustiprinamas ir paverčiant jį lietuviškos reformacinės raštijos darbininku, ir pateikiant niekad neregėtą, bet, paradoksalu, Eišiškiečio ir Vilniečio tapatumo hipotezės pagimdytą, neva autentišką (lotynišką) asmenvardžio formą *Georgius Vilnensis*. Iš jos šis „Jurgis“, ne *Gregorius* ir ne *Georgius*, bet vien lietuviška forma patenka ir į Pociūtės knygą, taip visiškai atitrūkdamas nuo pirmapradžio Biržiškos *Gregorius Vilnensis*¹²².

Daugmaž apžvelgę trilypę Jurgio Eišiškiečio tapatybę, dar kartą stabtelkime prie jos pirmos poros – ar galime sutikti, kad Vitenbergo-Karaliaučiaus studentas esąs tas pats hercogo Albrechto laišku rekomenduojamas asmuo?

Pradžiai verta pakartoti taiklų Ingės Lukšaitės pastebėjimą, kad populiaaraus krikšto vardo sutapimo nepakanka asmenims sutapatinti, ypač kai skiriasi kiti onomastiniai dėmenys. Rašant šį darbą, mums, kaip ir Lukšaitėi, nepavyko aptikti jokių šios identifikacijos dokumentinių įrodymų.

Pirmiausia tenka klausti, kodėl Jurgis, įsirašydamas į studijas, atsisakė kilmėvardžio *Eyschitzki*, kuriuo minimas hercogo rekomendaciniame laiške ir kuriuo, be abejonės, jis turėjo prisistatyti Melanchtonui?

Per 95 proc. Vitenbergo universiteto studentų, įstojusių tais pat metais, kaip *Georgius Haustintz Lituanus*, turi trinares asmenvardžio formas: krikšto vardas + tai, ką dabar galėtume vadinti pavarde + kilmėvardis. Albrechto laiške randama forma *Georg Eyschitzki* iš esmės galėjo būti lengvai pritaikyta šiai konstrukcijai: buvęs kilmėvardis laiške pateiktas jau kaip „pavardė“, būtų pakakę prie jos pridurti kad ir *Lituanus*. Tuo tarpu matrikulose randame asmens įsivardijimą, kurio reikšmės iki šiol niekam nepavyko susekti, maža to, rašomą vis kitaip: *Haustintz*, *Hauschicz*, *Heuschitz*. Viena aišku, tai nėra iškraipytas Eišiškių pavadinimas, nes turime reikalo su ilgalaikiu pastovumu, nuo 1541 iki 1546/7 m. – nuo įsimatrikuliovimo Vitenberge, magistro laipsnio gavimo ten pat, iki studijų Karaliaučiaus universitete. Tenka konstatuoti, kad ne tik iš turimų šaltinių, bet ir spekuliatyviai neįmanoma paaiškinti perėjimo nuo „Eišiškiečio“ iki neiššifruojamo „Haustinco“.

¹²¹ *Ibid.*, p. 221.

¹²² Dainora Pociūtė, *Maištininkų katedros*, p. 70, p. 588.

Kitas argumentas, verčiantis abejoti šiuo sutapatinimu – tai, kad Vitenbergo studentų sąrašė *Georgius Haustintz Litanus* nėra pažymėtas kaip magistras. Laipsnio nurodymas įsirašant į studijas nebuvo kokia nors egzotiška praktika. Antai jau stodamas į Karaliaučiaus universitetą pats „Haustincas“, kaip ir dar penki studentai¹²³, pažymėjo esąs magistras. *Abraham Littuanus Magister* – taip Vitenberge 1536 m. įsirašė Abraomas Kulvietis¹²⁴; panašiu metu kaip mūsų *Haustintz* (1541 X 16) ten įsirašo *Georgius Bonaemilius... Magister Francofurd.* – Frankfurto universiteto magistras, o netrukus (1542 XI 16) – *Dorbernus Andenus Norwegianus, magister Hafniensis*, magistro laipsnį gavęs Kopenhagos universitete¹²⁵.

Krokvos universiteto XVI a. studentų sąrašų leidėjai savo ruožtu yra pasiūlę bent du kandidatus į paslaptingojo *Georgius Heuschitz* asmenybę¹²⁶. Tai būtų galėjęs būti vienas iš dviejų Krokvos universitete studijavusių žemaičių Jurgių – arba 1537 m. vasaros semestrą ten imatrikuluotas Simono sūnus *de Samotia d. Methinicensis*, arba 1539 m. žiemos semestrą įsirašęs Stanislovo sūnus *a Samotia, d. Samotiensis*¹²⁷.

Pirmasis – dvasininkas Jurgis Simonavičius / Šimkavičius (*LKDP*, Nr. 1307). Gan gerai žinome apie jo studijas Krokvos universitete: įstojo 1537 m. vasaros semestrą, 1540 m. baigė bakalauro laipsniu. 1538 m. Krokuvoje paskirtas viešuoju notaru. Ką jis veikė tarp 1540 ir 1547 m. – nežinia, tačiau iš 1547 IX 27 popiežiaus kurijoje parengtų dokumentų paaiškėja, kad Jurgis Šimkavičius tebėra žemesniųjų šventimų dvasininkas ir turi kažkokią beneficiją Žemaitijoje. Jis prašo dar dvejiems metams nukelti įpareigojimą priimti aukštesnius šventimus, leidžiant pasilaikyti beneficiją. Prašymas patenkinamas, drauge atleidžiant nuo kliūties šventimams priimti, mat Jurgis esąs kuprotas ir mažaūgis. Kurijos dokumentuose jis tituluojamas bakalauru.

Haustincas, ar kaip jis besivadintų, Vitenbergo universitete pasirodo 1541 m. vasarą, taigi Šimkavičiui kaip tik neseniai baigus studijas Kroku-

¹²³ Georg Erler (hrsg.), *Die Matrikel und die Promotionsverzeichnisse der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr. 1544–1829*, t. 1, p. 6–7.

¹²⁴ Carolus Eduardus Foerstemann (ed.), *Album Academiae Vitebergensis...*, p. 160.

¹²⁵ *Ibid.*, p. 191, 200.

¹²⁶ Antoni Gąsiorowski [et al.], *Metryka czyli album Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1509–1551*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton / Instytut Historii PAN, 2010, p. 565, išn. 187.

¹²⁷ Antoni Gąsiorowski [et al.], *op. cit.*, 1537e/090; 1539h/023.

voje. Vitenbergo universiteto magistru Haustincas tampa 1546 VIII 3, tuoj prieš Šimkavičiui išnyrant į dokumentų šviesą. Tai, kad Jurgis Simonavičius / Šimkavičius galėjo nesunkiai derinti savo pareigas parapijai (ar teisingiau pajamas iš jos) ir studijas nežinia kokioje tolybėje, neturėtų stebinti, žinant, kad XVI a. daugybė klebonų parapijose nereziduodavo ir juos pavaduodavo samdomi vikarai – anot Bažnyčios istorikų populiaraus apibūdinimo, „bažnytinis proletariatas“¹²⁸. Kiek keblesnis neatitikimas tas, kad popiežiaus kurijos dokumentuose Jurgis Šimkavičius vadinamas ne magistru, bet bakalauru. Galima spėti, kad jis nenorėjo girtis nekatalikiško universiteto laipsniu, bet ne mažiau tikėtina, kad suplikai būti parengtai ir nukeliauti iki popiežiaus akivaizdos reikėjo virš metų Šekspyro, tad Jurgis išsiųsdamas raštą tebebuvo bakalauras. Ir gan sklandžiai gula į tolesnę įvykių eigą tai, kad netrukus Haustincas pradeda studijas Karaliaučiaus universitete. Haustincas, kitaip sakant, Simono sūnus Jurgis, išsaugojęs dar porai metų pajamas iš bažnytinės beneficijos ir taip užsitikrinęs tolesnes studijas? Deja, visa tai, kas pasakyta, tėra spekuliatyvi rekonstrukcija, kurios negalima lengvai nuneigti, bet dėl to ji netampa istorine tikrove. Aišku viena – ir Haustincas, ir Jurgis Simonavičius / Šimkavičius dingsta iš esmės tuo pat metu, daugiau apie juos nieko nebežinome. Deja, nežinome ir kokiais argumentais remdamiesi anuodu Jurgius su Haustincu susiejo Krokuvos matrikulos leidėjai, tad nieko negalime pasakyti apie kitą kandidatą – Stanislovo sūnų Jurgį.

O dabar metas eiti prie dar vienos Jurgio Eišiškiečio tapatybės. Pristatydama naujosios privačios mokyklos reikalą Lukšaitė vienoje vietoje Jurgį Eišiškietį netikėtai pavadina „preceptoriumi“¹²⁹. Nei pirmame, nei antrame šaltinyje, kur Jurgis minimas tiesiogiai, šio įvardijimo, kaip nesunkiai galima įsitikinti, nerasime. Tačiau „preceptoriumi“ – privačiu vaikų mokytoju ir auklėtoju buvo vadinamas kitas Jurgis – Jurgis Zablockis (pvz., 1560 VIII 14 Tiubingeno universitete *Georgius Zablottius* įrašytas kaip 9 jaunuolių – *omnes ex magno ducatu Lituaniae* – grupės *praeceptor*)¹³⁰. Nors Lukšaitė Eišiškietį

¹²⁸ Plg. Lenkijos atvejo tyrimą: Ewa Wólkiewicz, „The ecclesiastical proletariat? The income of the lesser clergy in the late Middle Ages exemplified with the accounting book of St. Martin’s altar“, in: *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 67, 2019, p. 3–16.

¹²⁹ Ingė Lukšaitė, *Reformacija...*, p. 66; Ingė Lukšaitė, *Die Reformation...*, p. 72.

¹³⁰ Heinrich Hermelink, *Die Matrikeln der Universität Tübingen*, p. 413, Nr. 66–75.

ir Zablockį įvardija kaip du skirtingus asmenis¹³¹, čia aiškėja, iš kur radosi jos teiginys, jog Eišiškiečiai buvęs tarp Mažvydo bendradarbių. Tai keistos dviejų visai netapatingų Jurgių kontaminacijos recidyvas. Dėl jo labiausiai atsakingas Konstantinas Jablonskis¹³², kurio versija buvo išpopuliarinta nepasirašytame *Lietuvių enciklopedijos* straipsnyje, skirtame Zablockiui¹³³. Ją gan palankiai kaip „prielaidą“ paminėjo Juozas Jurginis kadaise įtakingoje savo Renesanso ir humanizmo Lietuvoje istorijoje¹³⁴. Jablonskis Jurgio Zablockio ir Jurgio Eišiškiečio tapatumą, taip pat pastarojo ryšį su Kulviečio mokykla atranda analizuodamas XVIII a. istoriko Christiano Gottliebo von Friese pasakojimą apie protestantizmo užuomazgą Lietuvoje ir Abraomo Kulviečio mokyklą¹³⁵. Friese, paminėjęs smarkų pasipriešinimą plintančiam protestantizmui, praneša: „...demohngeachtet aber wurde 1539 zu Wilda eine Kirche und Schule angelegt. Die bekanntesten Lehrer waren Georgius Martinus Moscovidius, Stanislaus Rapagelanus...“ („tačiau, to nepaisant, Vildoje (=Vilniuje) buvo įkurta bažnyčia ir mokykla. Žinomiausi mokytojai buvo *Georgius Martinus Moscovidius, Stanislaus Rapagelanus*“). Galiausiai priduriamas ir *Abraham Culva*. Kulvietis, anot Friese, 1538 m. grįžęs į Lietuvą ir 1539 m. „hielte er ansehnliche Collegia [!] zu Wilda“ („Vildoje (=Vilniuje) įkūrė pagarsėjusias kolegijas [!]“).

Jablonskio dėmesį šioje ištraukoje patraukia keistas personažas „Jurgis Martynas *Moscovidius*“. Nesunku suprasti, kad kalbama apie Martyną Mažvydą. Bet istorikui rūpi, iš kur radosi neva kitas Mažvydo vardas – Jurgis. „Atrodo neabejotina, kad kažkas, – ar pats autorius, ar jo šaltinis, ar galiausiai spaustuvės rinkėjas, – yra praleidęs po Jurgio (*Georgius*) vardo Zablockio (*Zablocius*) pavardę.“¹³⁶ Šis sprendimas, nebūtinai teisingas, yra bent paprastas ir

¹³¹ Ingė Lukšaitė, *Reformacija...*, p. 138–139, plg. p. 223.

¹³² Konstantinas Jablonskis, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, sud. Vytautas Merkys, Vilnius: Mintis, 1973, p. 49–52.

¹³³ *Lietuvių enciklopedija*, t. XXXV, Boston, 1966, p. 12. To tapatinimo nėra analogiškame (irgi nepasirašytame) *Encyclopedia Lituanica* straipsnyje (p. 283–284).

¹³⁴ Juozas Jurginis, *Renesansas ir humanizmas Lietuvoje*, Vilnius: Vaga, 1965, p. 205.

¹³⁵ Christian Gottlieb Friese, *Beyträge zu der Reformationgeschichte In Polen und Litthauen besonders*, d. II, t. 1, Breslau: bey Wilhelm Gottlieb Korn, 1786, p. 70–71. Ištraukos originalo kalba cituojamos pagal fragmento publikaciją: Konstantinas Jablonskis, *Lietuvių kultūra*, p. 50–51.

¹³⁶ Konstantinas Jablonskis, *Lietuvių kultūra*, p. 51–52.

logiškas. Tačiau Jablonskis čia nesustoja. „Vilniaus kapitulos aktuose užrašyta, kad [...] į kapitulą kreipėsi [...] Goštauto raštininkas su [...] magistru Jurgiu iš Eišiškių [...]. Užubaliai buvo Eišiškių apylinkėje, – turbūt Eišiškių valsčiuje, todėl tame užraše kalbama greičiausiai ne apie kitą asmenį, o apie Jurgį Zablockį (Užubališkį).“¹³⁷ Ši Eišiškiečio identifikacija su Zablockiu paakino Jablonskį padaryti naują išvadą ar, teisingiau, pereiti į naują siužetą, bet apie tai vėliau¹³⁸. Dabar pasitenkinsime pasidaliję nuostaba, kad vienas didžiausių LDK archyvinės medžiagos žinovų mėgino Friese tekstą iššifruoti tarsi ezoterinės žinijos šaltinį, užuot jį, kaip neturintį jokios informacinės vertės, tiesiog ignoravus. Gana jau to, kad Friese kalba tarsi apie dvi skirtingas mokyklas – vieną „prie bažnyčios“, tarsi tradicinę parapinę mokyklą, antrą – Kulviečio įsteigtąsias „pagarsėjusias kolegijas“. Verta prisiminti, kad liuteronų bendruomenė Vilniuje veikė maždaug nuo 1555 m., o jų bažnyčia pastatydinta dar vėliau¹³⁹. Ką ir sakyti apie netikslias Kulviečio veiklos datas ir apie tai, kad jo laiškas karalienei Bonai Friese pasakojime paverstas Rapolionio laišku karaliui¹⁴⁰. Vien tai aiškiai rodo, kad jokių patikimų originalių šaltinių apie to meto žmones ir įvykius XVIII a. istorikas neturi. Kaip Friese tekste atsirado „Jurgis Martynas“ Mažvydas – susekė Biržiška¹⁴¹: Michaelis Lilienthalis, rašydamas Stanislovo Rapolionio gyvenimo apybraižą, panaudojo dedikaciją Radvilai Juodajam, parašytą Jeronimo Mencelijaus ir įdėtą į pastarojo ir Stanislovo Rapolionio 1558 m. disputų leidinį. Joje esantį pasakymą, kad Lietuva turinti pamaldžių ir mokslingų vyrų, *inter quos D. Doctorem Abrahamum, D. Magistrum Georgium*

¹³⁷ *Ibid.*, p. 51, išn. 3.

¹³⁸ Antanas Rukša savo apžvalginiame straipsnyje Jablonskio poziciją perteikė neadekvačiai: „pagal K. Jablonskio konjektūrą tas mokytojas buvo ne Jurgis Eišiškietis, bet Martynas Mažvydas, pirmosios lietuviškos knygos autorius“, in: Antanas Rukša, „Humanizmo skleidimasis XVI a. Lietuvoje“, in: *Aidai*, 1967, Nr. 4, p. 166.

¹³⁹ Ingė Lukšaitė, „Reformacijos Lietuvoje raida ir evangelikų bažnyčių istorija XVI–XVIII a.“, in: *Lietuvos evangelikų bažnyčios: Istorijos metmenys*, sud. Arthur Hermann, Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 56.

¹⁴⁰ Ši klaida (kaip ir žemiau aptariamas „Jurgis Mažvydas“) paprasčiausiai perimta iš [Michael Lilienthal], *Erleutertes Preussen, oder Auserlesene Anmerkungen ueber verschiedene zur Preußischen Kirchen-, Civil- und Gelehrten-Historie gehörige besondere Dinge, woraus die bisherigen Historien-Schreiber theils ergänzt, theils verbessert, Auch viele unbekannte historische Wahrheiten ans Licht gebracht werden*, t. IV: *Nebst denen dazu gehörigen Registern*, Königsberg: bey Martin Hallervords Erben, 1728, p. 56.

¹⁴¹ Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas*, p. 82.

et D. Martinum Moschvidium, et hunc etiam [...] D. Doctorem Stanislaum Rapagelanum¹⁴², Lilienthalis trumpindamas iškraipė. Taip jo knygoje atsirado „fromme und gelehrt Männer M. Georgius Martinus Moscuvidius ir D. Stanislaus Rapagelanus“¹⁴³. Kitaip sakant, su nedidele abeje („[a]trodo neabejotina“) Jablonskio pasiūlyta konjektūra nėra teisinga ta prasme, kad pirminiame Friese šaltinyje (*Erleutertes Preussen*) po Georgius Zablockio pavardės nebuvo. Žinoma, Mencelijaus dedikacijoje tiksliau neidentifikuotas „magistras Jurgis“ visada gali atrodyti dviprasmiš ar, tiksliau, dvideidis. Pociūtė, kaip ir Tumelis, Mencelijaus minimą magistrą Jurgį identifikuoja kaip vieną dviejų Kulviečio bendražygių – tai Jurgis Eišiškietis arba Jurgis Zablockis¹⁴⁴. Neaišku, ar Ochmańskis, su lengva dveje („tikriausiai“) tapatindamas abu Jurgius, buvo paveiktas Jablonskio, ar tai buvo jo paties hipotezė¹⁴⁵.

Antra vertus, atrodo neabejotina, kad Mencelijus, minėdamas magistrą Jurgį, galvoje turėjo Zablockį, tikrai Mažvydo bendradarbį ir kilmingojo jaunimo „preceptorį“, o ne Jurgį Eišiškietį, apie kurio kultūrinę ar religinę veiklą negalime nieko pasakyti.

Belieka pridurti, kad tikėtina, jog Jablonskis būtų peržiūrėjęs savo nuomonę po to, kai 1960 m. atrado tikrąją Jurgio Zablockio tėviškę – Zobalotę (*Zabolot'e*) Vosyliškių valsčiuje (dab. Baltarusija). Deja, ankstyva mirtis Jablonskiui sutrukdė šį atradimą paskelbti bei atlikti jo analizę – tai po kelerių metų padarė Jurgis Lebedys¹⁴⁶.

Lemiamas argumentas, neleidžiantis sutapatinti Jurgio Eišiškiečio su Jurgiu Zablockiu – hercogo Albrechto laiškas Melanchtonui. Jau kitame kontekste minėjome, kad Jurgis Zablockis Vitenberge įrašytas 1540 m. lapkričio 23 d.¹⁴⁷, t. y. metais anksčiau negu Albrechtas rekomendavo studijoms Jurgį

¹⁴² [Jeronimas Mencelijus], „Iš Jeronimo Mencelijaus dedikacijos Mikalojui Radvilai“, in: *Stanislovas Rapolionis*, sud. Eugenija Ulčinaite ir Juozas Tumelis, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 243, liet. vert. p. 244.

¹⁴³ [Michael Lilienthal], *Erleutertes Preussen*, p. 59–60, išn. (d).

¹⁴⁴ Dainora Pociūtė, *Maištininkų katedros. Ankstyvoji reformacija ir lietuvių-italų evangelikų ryšiai*, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 110, išn. 245; plg. Juozas Tumelis, „Dokumentai ir raštai apie Stanislovą Rapolionį“, p. 245, išn. 3.

¹⁴⁵ Ježis Ochmańskis, *Senoji Lietuva*, p. 149.

¹⁴⁶ Jurgis Lebedys, „Jurgio Zablockio kilmė (Iš akademiko K. Jablonskio palikimo)“ (1966), in: Idem, *Lituanistikos baruose*, t. I: *Studijos ir straipsniai*, par. Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Vaga, 1972, p. 66–77.

¹⁴⁷ Carolus Eduardus Foerstemann (ed.), *Album Academiae Vitebergensis*, p. 186.

Eišiškietį. Kol kas palikime Jablonskį ir jo sutapatinimą, ir pereikime prie paskutinės mums žinomos Jurgio povyzos.

1533 m. balandžio mėnesį Abraomas Kulvietis įsimatrikuliavo Liuvono universitete, kaip spėja Dainora Pociūtė – Trikalbėje kolegijoje. Anot Pociūtės, apie 1535-uosius jis įgijo magistro laipsnį¹⁴⁸. Ir čia mums pasiūlomas naujas siužetas su nauja identifikacija: „Liuvono universitete ir tikriausiai toje pačioje kolegijoje panašiu metu studijavo Kulviečio bičiulis ir bendražygis Jurgis Eišiškietis (matrikulose nurodytas kaip *Georg. ab Eyschytz*). Deja, nieko tikslesnio negalima pasakyti apie jo studijų laikotarpį arba įgytą laipsnį. Tačiau gali būti, kad būtent Liuvone Eišiskietis tapo magistru, nes 1539 m. jis Vilniuje buvo žinomas kaip magistro laipsnį turėjęs asmuo“, kuris bandė Vilniuje įkurti privačią mokyklą bajorų vaikams. „Beveik neabejotina, kad šią lietuvių idėją paskatino Liuvono *Trijų kalbų kolegijos pavyzdys*“¹⁴⁹. Tas pats atkartojama ir vėlesnėje Kulviečio biografinėje apybraižoje. Jurgis Eišiškietis buvęs Kulviečio bičiulis, „antrasis žinomas lietuvis, studijavęs Liuvone“. Drauge su Jonu Vilamovskiu jie „nesėkmingai jau buvo bandę įkurti panašią [į būsimą Kulviečio] mokyklą“¹⁵⁰. „Kaip liudija kiti dokumentai, bent jau 1523 metais jis [Jurgis Eišiškietis] buvo kunigas.“¹⁵¹ Prie mokyklos dar grįšime, o dabar paeiliui peržvelkime teiginius apie gražią Kulviečio ir Eišiškiečio bičiulystę. Kapitulos 1523 XI 11 protokole („kiti dokumentai“) minimas Jurgis Eišiškietis įvardijamas kaip Varnių kanauninkas ir Salako klebonas. Tai Jurgis Taliatas Eišiškietis (*LKDP*, Nr. 1290), g. ap. 1487, m. 1533, teisės daktaras, Žemaičių ir Vilniaus kapitulų narys, vėliau Kijevo vyskupas, Žemaičių vyskupas nominatas, vienas iš spėjamų I Lietuvos statuto rengėjų. Jis tikrai nieko bendra neturi su mums rūpimu Jurgiu, nors turi bendra ir su Eišiškėmis ir, matyt, su Albertu Goštautu. Negalime paaiškinti, kodėl Pociūtė sako, kad „nieko tikslesnio negalima pasakyti apie jo [t. y. liuveniškio Jurgio iš Eišiškių] studijų laikotarpį“. Liuvono universiteto matrikuloje nurodyta

¹⁴⁸ Dainora Pociūtė, „Abraomas Kulvietis Liuvono universitete“, p. 99–120.

¹⁴⁹ Dainora Pociūtė, *Maištininkų katedros*, p. 70; plg. Eadem, „Abraomas Kulvietis Liuvono universitete“, p. 110.

¹⁵⁰ Dainora Pociūtė, „Abraomas Kulvietis ir pirmasis evangelikų tikėjimo išpažinimas Lietuvoje“, p. 21.

¹⁵¹ Dainora Pociūtė, „Abraomas Kulvietis Liuvono universitete“, p. 111 su nuoroda į Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy...*, t. III, p. 16.

jo imatrikuliacijos data – 1551 m. liepa¹⁵². Nuo Kulviečio studijų Liuvене pabaigos iki Jurgio studijų pradžios prabėgo 15 metų; net ir geranoriškiausiai žvelgiant, negalima pasakyti, kad juodu būtų studijavę „panašiu metu“. Mažato, Eišiškietis 1539-aisiais nebūtų galėjęs pasigirti Liuveno magistro laipsniu, nes 1551 metai ateis dar labai greitai. Panašiausia, kad šis Liuveno studentas priklausė jau kitai Lietuvos jaunimo kartai. Liudas Jovaiša pasiūlė labai tikėtiną hipotezę, kad šis studentas galėjęs būti Jurgis Petkevičius Eišiškietis (*LKDP*, Nr. 1320)¹⁵³. Jis (g. apie 1530, m. 1574 VII) bent keliuose Europos universitetuose studijavo laisvuosius menus ir mediciną, įgijo medicinos daktaro laipsnį, galiausiai tapo Žemaičių vyskupu ir globojo Mikalojų Daukšą.

Klausimas, ar Abraomas Kulvietis ir „tikrasis“ Jurgis Eišiškietis galėjo būti pažįstami, lieka atviras. Vilnius XVI a. nebuvo didelis miestas, abiejų ryšys su Albertu Goštautu pažinties tikimybę dar labiau padidina. Vis dėlto pavadinti juodu buvus bičiuliais mes neturime jokio pagrindo. Jokiam šaltinyje jie nefigūruoja drauge, juo labiau neturime jokio liudijimo apie juos galimai jungusius bičiuliškus jausmus.

DANS LE THÉÂTRE D'OMBRES CHINOISES

Aptarėme visus susitikimo Vilniaus katedros kapituloje veikėjus, jų santykius, pagrindinio veikėjo tapatybės metamorfozes. Dabar metas pereiti prie paties įvykio, kurio aktorius jau esame aptarę. Įdomiausia, kad pačiame šaltinio tekste glūdinti informacija tesulaukia mažai arba jokio dėmesio. Negana to, kaskart esame kviečiami pasižiūrėti šešėlių teatro skečo, kur kiekvienas pasakotojas veikėjus įpina į šaltiniuose nerandamą, bet vis atsikartojantį Abraomo Kulviečio mokyklos siužetą.

Esminis klausimas, kas buvo mokyklos steigimo iniciatorius, istoriografijoje yra faktiškai apeinamas. Jau gan aiškiai sakėme, kad yra rimtas pagrindas manyti, jog tai Albertas Goštautas. Turbūt vienintelis Ochmańskis ini-

¹⁵² A. Schillings (ed.), *Matricule de l'Université de Louvain*, t. IV: Fév. 1528 – Fév. 1569, Bruxelles: Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, 1961, p. 433 (Nr. 169); *ibid.*, t. IV/2, p. 208.

¹⁵³ Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a. II: Addenda et corrigenda*, (*Bažnyčios istorijos studijos*, t. XI), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2020, Nr. 1071A* (p. 79).

ciatyvą steigti mokyklą tiesiogiai kildina iš Alberto Goštauto ir jo aplinkos: tai jie norėjo „įkurti tokią mokyklą, kurios mokymo programa atitiktų tų laikų reikalavimus“¹⁵⁴. Jurgis Lebedys, galbūt kiek veikiamas tuo metu vyraujančios istorinės metodologijos, mokyklos steigimo iniciatyvą depersonalizuoja – tai socialinis sluoksnis, bajorija, siekianti „platesnio, labiau jos interesus atitinkančio mokslo“, o tiesioginiu veikėju padaro Jurgį Eišišketį, kuriam negavus leidimo „tokią mokyklą atidarė Abraomas Kulvietis“¹⁵⁵. Dėl vieno dalyko Lebedys teisus – Goštauto sumanytoji mokykla turėjo būti skirta kilmingiesiems, ne taip kaip paprinės arba katedrų mokyklos, atviros ir paprastų miestiečių vaikams. Juozas Jurginis, nors remdamasis Lebedžiu, teigia, kad Bažnyčiai nesteigiant mokyklų, „vienas iš pirmųjų mokyklą steigti bandė“ Jonas Vilamovskis, o Jurgis minimas kaip Vilamovskio palydovas¹⁵⁶. Kosmanas kaip iniciatorius nurodo Vilamovskį ir Jurgį iš Eišiškių¹⁵⁷. Taip pat mano ir ne kartą cituota Lukšaitė: „kanclerio A. Goštauto sekretorius **Jurgis [!]** Viliamovskis ir preceptorius Jurgis Eišišketis kreipėsi į Vilniaus vyskupijos kapitulą... Vilniaus vyskupijos kapitula atmetė Vilniaus vaivados raštininko Jurgio [!]**Viliamovskio** ir magistro Jurgio Eišiškiečio prašymą steigti privačią mokyklą.“¹⁵⁸ Tiesa, kažkodėl vėlesnėje jos knygoje teigiama, kad jiedu prašė ne kapitulos, o „Vilniaus vyskupo leidimo“¹⁵⁹. Pastariesiems sumanytą įkurti mokyklą priskiria ir Dainora Pociūtė, Vilamovskį vadindama tikruoju, Jono, vardu. Vis dėlto greit prasminis akcentas jos perkeliamas į Eišišketį – tai jis turėjo „planą“, kurį, „kaip žinome, šiek tiek vėliau įgyvendino Kulvietis“¹⁶⁰.

¹⁵⁴ Ježis Ochmanskis, *Senoji Lietuva*, p. 148.

¹⁵⁵ Jurgis Lebedys, *Mikalojus Daukša*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963, p. 72.

¹⁵⁶ Juozas Jurginis, *Renesansas ir humanizmas Lietuvoje*, p. 204–205; plg. Juozas Jurginis, „Renesanso kultūros plitimas“, in: Juozas Jurginis, Ingė Lukšaitė, *Lietuvos kultūros istorijos bruožai (Feodalizmo epocha. Iki aštuonioliktojo amžiaus)*, Vilnius: Mokslas, 1981, p. 146.

¹⁵⁷ Marceli Kosman, *Reformacija i kontrreformacija*, p. 31.

¹⁵⁸ Ingė Lukšaitė, *Reformacija...*, p. 66, 135.

¹⁵⁹ Ingė Lukšaitė, *Kai tikėjimas keitė pasaulį... Reformacija Lietuvoje*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2017, p. 38.

¹⁶⁰ Dainora Pociūtė, *Maištininkų katedros*, p. 70; Dainora Pociūtė, „Abraomas Kulvietis ir pirmasis evangelikų tikėjimo išpažinimas Lietuvoje“, p. 21; šiek tiek ankstesniame darbe Pociūtė sutinka, jog būtent Goštauto „aplinkoje gimė ir idėja apie mokyklos Vilniuje steigimą“ (Dainora Pociūtė, „Abraomas Kulvietis Liuvono universitete“, p. 116), bet ir čia „aplinka“, o ne pats kancleris yra projekto sumanytoja ir vykdytoja.

Gan atsargius aptarimus smarkiai peržengia lenkų kultūros istorikė Maria Barbara Topolska, tiesmukai teigdama, kad XVI a. ketvirtame dešimtmetyje „Vilniuje pasirodė reformacijos šalininkai, ką parodo (*na co wskazuje*) kanclerio Alberto Goštauto raštininko Jano Wilamowskio ir magistro Jurgio iš Eišiškių mėginimai (ir neigiamas kapitulos atsakymas) 1539 m. Panašiai (Zigmanto I 1542 m. dekretu) baigėsi bajorų iš pakaunės sūnaus Abraomo Kulviečio (išsilavinusio Liuvene, teisių daktaro, buvusio Vitenberge ir Karaliaučiuje) bei jo bičiulių mėginimas.“¹⁶¹ Iš to, kas jau kalbėta, turbūt pakankamai matyti, jog naujos mokyklos Vilniuje steigimui kaip protestantiškai iniciatyvai pagrįsti nėra jokių duomenų. Prie Kulviečio „bei jo bičiulių“ mokyklos ir jos ryšio su ankstesne iniciatyva stabtelsime netrukus.

Pradžiai vis dėlto turėtume aptarti Jurgio Eišiškio vaidmenį kapituloje. Nei statusu, nei įgaliojimais jis nėra tolygus Alberto Goštauto atstovui. Šaltinyje magistras Jurgis įvardijamas kaip asmuo, lydintis Joną Vilamovskį (*Nobilis Joannes Vilamovsky, Notarius Magnifici Domini Alberti Gastoldi [...] tanquam nuntius missus una cum Venerabili Georgio de Eyxyski artium Magistro in conspectum [...] Dominorum de Capitulo veniens petiit*). Tad laikyti Jurgį vienu iš mokyklos iniciatorių yra gerokai per drąsu. Tiksliau, kaip jau esame sakę, jį reikėtų suprasti kaip neabejotiną kandidatą į mokyklos vadovus. Antra vertus, kaip jau irgi esame minėję, Vilamovskis traktuotinas kaip Goštauto įgaliotinis, galbūt savotiškas jo atstovas švietimo reikalams, bet ne savarankiškas veikėjas, sumanęs klastingą planą, kaip čia efektyviau paskleidus Reformacijos idėjas.

Dabar galime pereiti prie Vilamovskio-Eišiškio (o iš tikro – kaip minėjome – Goštauto) sumanytosios ir Kulviečio realios mokyklų sąsajos. Istoriografijoje ji išskyla dviem versijomis: „minkštąja“ (Ochmańskis, Lebedys, iš dalies Jurginis, Topolska, gal ir Pociūtė) ir „kietąja“ – ši sąsaja matoma kaip tiesioginė, net pagrįsta tam tikru slaptu planu ar suokalbiu. Biržiška, taikliai pastebėjęs, kad už Vilamovskio „pečių gal stovėjo ir pats vaivada“¹⁶², kitoje *Aleksandryno* vietoje jau sako, jog Jurgis iš Eišiškių „dar 1539 bandė Vilniuje įsteigti mokyklą, kad ją pavestų Kulviečiui“¹⁶³. Šis įmantrus, tegu ir šaltinių nepaliudytas suokaltis dar raiškiau pristatomas Antano Rukšos kompiliacijo-

¹⁶¹ Maria Barbara Topolska, *Spoleczeństwo i kultura w Wielkim Księstwie Litewskim od XV do XVIII wieku*, Poznań-Zielona Góra: Bogucki. Wydawnictwo Naukowe, 2002, p. 80.

¹⁶² Vaclovas Biržiška, *Aleksandrynas*, p. 44.

¹⁶³ *Ibid.*, p. 155.

je: mokyklai „steigti dar prieš šešis mėnesius prieš jam [= Kulviečiui] grįžtant iš užsienio Vilniaus kapitulai buvo padavę prašymus jo [= Kulviečio] šalininkai [...] Jonas Vilamauskis ir [...] Jurgis Eišiškietis“¹⁶⁴. Jablonskis, sutapatinęs Jurgį Eišiškietį su Zablockiu, atskleidžia suokalbinių, tegu ir nesuveikusių, gudrybę: „Nepavykus įsteigti pradinės mokyklos net mažiau už kitus įtartino Zablockio vardu, Kulvietis su savo bendradarbiais įsteigė jau ne pradinę, o vidurinę mokyklą, t. y. kolegiją, nebesikreipdami leidimo į bažnytinius organus.“ Anot Jablonskio, apie Jurgio Zablockio (= Jurgio Eišiškiečio) mokytojavimą Abraomo Kulviečio mokykloje „yra pakankamai patikimų žinių“¹⁶⁵. Jau aptarėme beprasmes Jablonskio pastangas išgauti tiesos šlakelį iš Friese privirtos košės. Nebesigilindami į istoriografiją, tik paminėsime, jog senesnėje literatūroje teiginys apie tai, jog Kulviečio mokykloje dirbė ir Zablockis, ir Rapolionis, ir Mažvydas, buvo gan paplitęs¹⁶⁶. Jau Tumelis yra priminęs, kad rimtuose šaltiniuose nesama jokių žinių apie kokius nors kitus mokytojus, išskyrus patį Kulvietį. Pociūtė irgi apdairiai primena, kad be paties steigėjo liudijimo, „apie Kulviečio mokyklos pobūdį ir veiklą daugiau žinių beveik nėra“¹⁶⁷. Negana to, dabar jau žinome, kad Kulviečio mokykla atidaryta „ne anksčiau kaip 1541 pavasarį“¹⁶⁸. Kitaip sakant, joje negalėjo mokytojauti ne tik Jurgis Zablockis, bet ir Jurgis Eišiškietis. 1541 m. birželio 16 d. adresuotas rekomendacinis laiškas reikalauja manyti, kad bent jau tą mėnesį Jurgis jau buvo Karaliaučiuje ir vargu ar daug vėliau tiesiai iš ten iškeliavo į Vitenbergą.

Klausimas, kokia iš tiesų buvo Abraomo Kulviečio mokykla, lyg ir nėra tiesiogiai susijęs su Alberto Goštauto projektu. Vis dėlto jos tiesioginė misija ir galima „konfesinė“ orientacija – kiek tai įmanoma rekonstruoti – praplečia arba sumažina erdvę hipotezei apie Goštauto inicijuotos mokyklos „filoprotestantizmą“. Galima sakyti, kad tokia hipotezė istoriografijoje buvo ganėtinai

¹⁶⁴ Antanas Rukša, „Humanizmo skleidimasis XVI a. Lietuvoje“, p. 166.

¹⁶⁵ Konstantinas Jablonskis, *Lietuvių kultūra...*, p. 51 ir p. 51, išn. 3.

¹⁶⁶ Juozas Jurginis, *Renesansas ir humanizmas Lietuvoje*, p. 205, dar plg. bibliografines nuorodas: Juozas Tumelis, „Stanislovas Rapolionis ir jo laikai“, p. 41 ir p. 60 (išn. 105, 107).

¹⁶⁷ Juozas Tumelis, *ibid.*; Dainora Pociūtė, „Abraomas Kulvietis ir pirmasis evangelikų tikėjimo išpažinimas Lietuvoje“, p. 21

¹⁶⁸ Dainora Pociūtė, *Nematomos tikrovės šviesa. Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017, p. 26; plg. Dainora Pociūtė, „Abraomas Kulvietis ir pirmasis evangelikų tikėjimo išpažinimas Lietuvoje“, p. 17, 20–21; Dainora Pociūtė, *Maištininkų katedros*, p. 96–97 ir išn. 209.

stipri, jei ne dominuojanti. Gal tik Jurginis tvirtino, kad „Kulvietis į Lietuvos kultūros istoriją įėjo ne kaip Reformacijos pradininkas, o kaip aukštesnio tipo mokyklos-kolegijos įsteigėjas Vilniuje“¹⁶⁹, tačiau čia galima įtarti, kad istorikas vadovaujasi anuometės marksistinės metodologijos schema, reikalaujančia akcentuoti nereliginius motyvus, kaip istoriškai pažangesnius¹⁷⁰. Autorite-tingiausia šiuo metu Kulviečio tyrinėtoja Pociūtė nedvejodama teigia, kad „[g]reitai mokykla tapo viena iš pagrindinių dingsčių pradėti pirmą kontrreformacinį bažnytinį teismo procesą Lietuvoje“¹⁷¹.

Dar kartą peržvelkime šaltinius, bylojančius apie Kulviečio mokyklą. Hoppijus „Laidotuvių kalboje“, priminęs Kulviečio socialines dorybes, tešia: „viso to dėka pasiekė, kad po nedaugelio metų, priešininkams reiškiant nepasitenkinimą, iš karaliaus gavo teisę Vilniuje mokyti maldingumo pagrindų ir lavinti jaunimą. Šitame darbe taip pasireiškė, kad nestokojo nei tikėjimo, nei uolumo, nei rūpinimosi ir darbštumo.“ Pasitraukimą iš Vilniaus į Prūsus Hoppijus sieja ne su mokyklos veikla, o su karaliaus išvykimu reziduoti Lenkijoje – taip Kulvietis būtų likęs akis į akį su savo įtakingais priešais¹⁷². Pociūtės komentare šiai kalbai nurodoma, kad mums rūpimas Kulviečio biografijos epizodas istoriškai (ypač chronologiškai) netikslus¹⁷³. Iš Hoppijaus pasakojimo negalime sužinoti nieko patikimo, išskyrus patį mokyklos buvimo faktą. Be abejonės, ne Žygimantas Senasis, o Bona Sforza globojo Kulvietį, ir nėra jokios abejonės, kad karalius, kuris netrukus Vilniaus vyskupui suteiks teisę persekioti pirmuosius protestantus, nesuteikė jam teisės „mokyti maldingumo pagrindų“. Wotschke paskelbta Josto Liudviko Decijaus sūnaus *pro memoria* apie susitikimą su karaliene Bona Kulviečio reikalu apie mokyklą neduoda jokių

¹⁶⁹ Juozas Jurginis, *Renesansas ir humanizmas Lietuvoje*, p. 205.

¹⁷⁰ Neaišku, ką vėlesnėje knygoje Jurginis nori pasakyti tokiu samprotavimu: „Vyskupo skunde sakoma, kad Kulvietis dėstė eretišką, katalikų bažnyčios pasmerktą, vadinasi, protestantų mokslą. Todėl galima manyti, kad mokykla buvo analogiška užsienio gimnazijoms“ (Juozas Jurginis, „Renesanso kultūros plitimas“, p. 146–147). Koks ryšys yra tarp, Vilniaus vyskupo nuomone, eretiškų Kulviečio skelbiamų mokymų ir užsienio gimnazijų analogo?

¹⁷¹ Dainora Pociūtė, „Abraomas Kulvietis ir pirmasis evangelikų tikėjimo išpažinimas Lietuvoje“, p. 21.

¹⁷² *Quibus omnibus effecit, ut post paucos annos, frementibus adversariis, potestatem a Rege habuerit docendi Vilnae elementa pietatis et erudiendae iuventutis. Qua in re talem se prebuit, ut in eo nihil fidei, nihil industriae, nihil curae et laboris desyderaretur* (Ioannes Hoppius, „Oratio funebris“, p. 99 [orig. B2r]).

¹⁷³ Abraomas Kulvietis, *Pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas*, p. 177 (kom. 31, 32).

vienprasmiškų žinių. Vientele užuomina galėtume laikyti frazę: „frequenter me adiit inceperitque multos filios nobilium apud se fovere, interea temporis quaedam dixit et loquebatur, quae non erant dicenda“¹⁷⁴ – „dažnai pas mane lankėsi ir pradėjo prie savęs telkti daug kilmingų asmenų sūnų, tuo pat metu kalbėdamas ir skelbdamas tai, kas nebuvo šnekėtina“. O šnekėtina nebuvo kunigų ir – pedantiškai pažymi karalienė – žemesniųjų šventimų dvasininkų (*de sacerdotibus et clericis*) kritika, užtraukusi Vilniaus vyskupo rūstybę. Iš teksto sprendžiant, kalbama ne apie dėstymą mokykloje, o apie charizmiško, išsilavinusio, sužavėjusio net karalienę, jauno vyro poveikį tuometinio Vilniaus (galbūt ir dvaro) elito atžaloms. Paprastai tariant, Kulviečio bėda buvo ne mokyklos, skleidžiančios ereziją, laikymas, o, kaip dabar sakytume, antiklerikalinė kritika.

Iš pirmo žvilgsnio svarbus 1584 m. paskelbtas Jono Lasickio (*Jan Łasicki*) liudijimas, glaustai atkartotas Andrzejiaus Węgierskio (1679)¹⁷⁵, nėra toks informatyvus, kaip galėtų pasirodyti. Jį verta skaityti su visu kontekstu¹⁷⁶:

Tandem ille omnis hypocrisis osor, coepit paulatim ex tenebris Aegyptiacis in lucem proferre, veros sui cultores Valdenses in Gallia [...], Vicleuitas in Anglia, Husitas in Bohemia, Luterianos in Germania, qui et in Lituania ab anno Christi 1539, vestigium posuere, auctore quodam Abrahamo Culua Theologię doctore, qui in vrbe Vilnensi Scholam aperuerat, in qua 60. dicipulos erudiit. Qui omnes, multa vere scripsere, dixereque de Romana Ecclesia.

¹⁷⁴ Theodor Wotschke, „Abraham Culvensis“, p. 177.

¹⁷⁵ *Apud Lituanos ab Anno 1539., Lutheri sectatores ex Germania, vestigium posuere, auctore quodam Abrahamo Culua Theologiae Doctore; qui in urbe Vilnensi scholam aperuerat, in qua 60. Discipulos erudiret* (su tikslia nuoroda į Lasickį); [...] *Abrahamus Culua [...] Scholam aperuit [...]; eoque auctore Lutheri sectatores ex Germania apud Lituanos vestigia posuere* (Andrzej Węgierski, *Libri quattuor Slavoniae reformatae*, Warszawa: PWN, 1973, p. 74, 382 = Andree Wengerscii *Libri quatuor Slavoniae reformatae, continentes historiam ecclesiasticam ecclesiarum Slavonicarum, inprimis Polonicarum, Bohemicarum, Lithuanicarum, Russicarum, Prussicarum, Moravicarum [...]*, Amstelodami: apud Janssonio Waesbergios, 1679, p. 74, 382).

¹⁷⁶ Iohannes Lasicius Polonus, *Pro Volano et puriore religione, defensoribusque eius, aduersus Antonium Posseuinum socium Iesu, Scriptum Apologeticum*, in: Andree Volani *Libri quinque contra Scargae Iesuitae Vilnensis septem missae sacrificiique eius columnas [...]. Adiecta est tam Volani [...] aduersus Ant. Posseuinum [...] defensio [...]*. Auctore Iohanne Lasicio Polono [...] ad M. Do. Hiero. Filipowski, Vilnae: per Danielelem Lancicium, 1584, p. 15.

Lietuviškame vertime stengtasi laikytis pažodiškumo:

Galiausiai tas bet kokios veidmainystės nekenčėjas ėmė palengva iš egiptiškų tam-
sybių į šviesą iškelti tikrus savo garbintojus – valdiečius Galijoje [...], viklefininkus
Anglijoje, husitus Bohemijoje, liuteronus Vokietijoje, kurie ir Lietuvoje nuo 1539
Kristaus metų įspaudė pėdsaką pastangomis tokio Abraomo Kulviečio, teologijos
daktaro, kuris Vilniaus mieste buvo atidaręs mokyklą, kurioje mokė 60 mokinių.
Anie visi iš tikrųjų daug parašė ir pasakė apie Romos Bažnyčią.

Akivaizdu, kad šis Lasickio fragmentas, kaip ir visas jo traktatas, nėra istorinis šiandienė prasmė, bet, kaip sako pati antraštė, yra teologinio apo-
logetinio pobūdžio. Norima parodyti, kad „tikrasis garbinimas“ nėra kokia
nors naujovė, o jo šalininkai Lietuvoje esą šlovingos tradicijos tęsėjai. Jame
svarbiausia ne istorinis tikslumas, o retorinis įtaigumas. Iš teksto negalima
suprasti, ar 1539 m. yra mokyklos atidarymo data (klaidinga!), ar ji siejama
su kažkoku neįvardytu įvykiu. Bent jau Węgierskio parafrazė labiau palai-
kytų pastarąją versiją – kad mokykla nėra susijusi su liuteronybės pradžia
Lietuvoje. Lasickis rašo jau prabėgus trims dešimtims metų po įvykių, kurių
tiesioginiai dalyviai jau mirę arba išsisklaidę. Jis buvo iš Lenkijos kilęs kalvi-
nistas, 1567 m. perėjęs pas čekų brolius¹⁷⁷. Vilniaus liuteronai XVI a. pab. jau
buvo didžiąja dalimi vokiška bendruomenė, o nevokiškoji dalis „orientavosi į
stipresnę Respublikos narę – Lenkiją, diktavusią interkalbos pasirinkimą“¹⁷⁸.
Tad nenuostabu, kad Kulviečiui priskiriamas teologijos doktoratas, miglotai
atrodo jo indėlis į liuteroniškos reformos pradžią Lietuvoje. Abejonių kelia ir
informacija apie mokinių skaičių. Galima spėti, kad jis autoriaus ar jo infor-
manto pasirinktas remiantis Vilniaus katedros ir Šv. Jono mokyklų bendru
visų trejų metų mokinių skaičiumi. Kad ir kaip ten būtų, Lasickio žinia irgi
neleidžia teigti, kad Kulviečio mokykla buvo sumanyta ir mėginta įgyvendinti
kaip protestantizmo bastionas.

Galiausiai pats Kulvietis autoapologijoje karalienei Bonai apie savo mo-
kyklos studijas sakosi mokinius gerai ugdeš dievobaimingus ir drausmingus

¹⁷⁷ Henryk Barycz, *Jan Łasicki: Studium z dziejow polskiej kultury naukowej XVI w.*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973.

¹⁷⁸ Ingė Lukšaitė, „Reformacijos Lietuvoje raida“, p. 60.

(*bene instituerim, in timore dei, et in disciplina*)¹⁷⁹. To nuneigti negali ir vyskupas Paulius Alšėniškis. Žygimanto Senojo privilegijoje Vilniaus vyskupui atkartojami paties vyskupo parengti priekaištai Kulviečiui. Apie mokyklą joje nėra nė žodžio. Priekaištaujama, kad Kulvietis klaidinęs gausius naivius ir prasčiokiškus žmones (*multosque incautos homines et simplices seduxisse*)¹⁸⁰. Jo mokyklos mokinių taip apibūdinti neįmanoma, jie priklausė aukštesniajam visuomenės sluoksniui.

Iš visų liudijimų apie Abraomo Kulviečio mokyklą Vilniuje galima daryti atsargią išvadą, kad ji ne tik neturėjo konfesinio pobūdžio (pats šios sąvokos vartojimas čia jau yra šiek tiek anachronistinis), bet ir nebuvo tiesiogiai naudojama Reformacijos teologijai ar ideologijai skleisti. Juo labiau to negalime suponuoti kalbėdami apie Goštauto projektą. Abi mokyklas siejo jų, kiek galima suprasti, humanistinis ir neabejotinas elitistinis pobūdis. Ir viena, ir kita buvo skirtos ugdyti (ne vien lietuviškai) politinei valstybės klasei.

SE NON È VERO, È BEN TROVATO?

Moksliniam tyrimui būtinos apibendrinančios išvados. Pozityviosios – labai kuklios. Galima gan drąsiai teigti, kad Alberto Goštauto projekte Lietuvai (jei sutiksime, kad toks egzistavo) buvo numatytas ir būtinumas kurti švietimo, skirto ugdyti politiniam luomui, institucijas. Gan tikėtina, kad Jonas Vilamovskis *de facto* buvo Goštauto patikėtinis švietimo reikalams. Jurgis Eišiškietis kaip žemesniųjų šventimų dvasininkas ir laisvųjų menų magistras atitiko kvalifikacijas, kurių tikėtasi iš katedros mokyklos rektoriaus. Po savo patrono Alberto Goštauto mirties jis, remiamas Prūsijos hercogo Albrechto, ieškojo naujų perspektyvų ir buvo jo rekomenduotas studijoms prestižiniame Vitenbergo universitete. Iš to negalima daryti išvados, jog Jurgis buvo nutraukęs ryšį su savo ankstesne konfesija ir tapęs protestantu.

Kritinė lietuviškos ir lenkiškos istoriografijos peržvalga turėjo tikslą ne tik paneigti ir atmesti laiko būvyje susikaupusias klaidas ir nebeaktualias hipotezes.

¹⁷⁹ [Abraham Culvensis], „Confessio fidei [...] scripta ad Serenissimam Reginam Poloniae“, in: Ioannes Hoppius, „Oratio funebris“, p. 112 [orig. p. h8v].

¹⁸⁰ Jan Kurczewski, *Kościół Zamkowy...*, t. II, p. 60.

Ne mažiau įdomus pats istorinės vaizduotės veikimas, kurį dar reikėtų papildomai tirti. Jurgio Eišiškiečio figūra ir situacijos buvo apibūdintos „grotesko“ ir „šešėlių teatro“ metaforomis. Jos nurodo į vaizdinių nepastovumą, neišbaigtumą, o drauge pavaldumą individualiai vaizduotei bei skoniui. Drauge galime konstatuoti, kad daugelio mokslininkų pastangomis buvo sukurtas „apokrifinis“ pasakojimas apie Jurgio Eišiškiečio gyvenimą ir darbus, identifikuojant asmenis, užpildant gyvenimo tarpusius tikėtinais spėjimais arba nepatikimais faktais, susiejant į prasminę visumą nesusijusius įvykius¹⁸¹. Didžiausia problema – Jurgio Eišiškiečio tapatumas su „Haustincu“ – Vitenbergo ir Karaliaučiaus universitetų studentu. Reikia pripažinti tokios hipotezės teisėtumą, tačiau ją paremiančių faktų iki šiol nepavyko aptikti. Akivaizdu, kad mokslo veikalų autoriai tokių faktų irgi nežinojo, nes jų nenurodo, tačiau tai netrukdytų nukaldinti neįtikėtinų tapatybių grandinę. Prie jos prijungus Jurgio Zablockio grandį, painiava pasidarė nebeišrišama. Iš nepagrįstų identifikacijų ir jų painiavos radosi Jurgis Eišiškietis – Abraomo Kulviečio bičiulis ir bendramokslis Liuvene, vienas ar su kitais surengęs gudrų planą, kaip įkurti Vilniuje protestantišką mokyklą, paskui pas Kulvietį Vilniuje mokytojavęs, pabėgęs iš Lietuvos nuo persekiojimų, baigęs Vitenbergo ir Karaliaučiaus universitetus, tapęs Mažvydo bendražygiu, lietuviškos raštijos vienu iš pradininkų, kunigavęs Rusnėje ir ten laimingai pasimiręs metais, kurie nieko bendra neturi su jokia adekvačia data.

Už šios studijos ribų liko dar vienas kitas Jurgio paminėjimas mokslinėje literatūroje, neabejotinai galima rasti daugiau ar mažiau reikšmingų temos plėtočių, kurios vargšui autoriui liko nežinomos, vis dėlto viliamės, kad papildymai būtų ne tiek kokybiniai, kiek kiekybiniai.

Rašyti šią studiją nebuvo lengva – visą laiką lydėjo nerimas, kad skaitytojui gali pasirodyti, jog norom ar nenorom pakertamas svarbių, kai kurių ir klasikais tapusių istorikų kredibilumas. Tai netiesa. Tikroji šio tyrimo tema, neišsakyta, kaip derėtų, įžangoje – kiek teisėtai ir metafiziškai pagrindžiamai istorijos moksle gali egzistuoti, anot itališkos patarlės, „gerai sugalvota istorija“, atsakanti į klausimą „kaip ten buvo iš tikro?“¹⁸². Kadangi autorius

¹⁸¹ Plačiau: Vytautas Ališauskas, „Tradicionų rekonstrukcija ir religinė vaizduotė ankstyvojoje apokrifinėje raštijoje“, in: *Literatūra* 63/3, 2021, p. 19–47.

¹⁸² Tai klausimas, suformuluotas ne tik ne tik Leopoldo von Ranke's, bet ir Thomo Manno mašininkės, perrašinėjusios „Juožapą ir jo brolius“; apie jo indikacijas žr. Vytautas Ališauskas, „Tradicionų rekonstrukcija...“, p. 21–23.

nesijaučia atsakymą radęs, ši tema liko nukišta į studijos galą kaip privatus prisipažinimas.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- A. F. A. [= Adam Ferdynand Adamowicz], *Kościół Augsburski w Wilnie: kronika zebrana na obchód trzechwiekowego istnienia kościoła w roku 1855 w ś. Jana Chrzyciela*, Wilno: Józef Zawadzki, 1855.
- Aleknavičienė Ona, „Martyno Mažvydo ir Baltramiejaus Vilento parašai 1554 metų Prūsijos bažnyčios generalinio sinodo dokumentuose“, in: *Archivum Lithuanicum*, t. 16, 2014, p. 123–140.
- Ališauskas Vytautas, „Tradicijos rekonstrukcija ir religinė vaizduotė ankstyvojoje apokrifinėje raštijoje“, in: *Literatūra* 63/3, 2021, p. 19–47.
- Ališauskas Vytautas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a. II: Addenda et corrigenda*, (*Bažnyčios istorijos studijos*, t. XI), Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2020.
- Ališauskas Vytautas, Liudas Jovaiša (par.); Vytautas Ališauskas, Tomasz Jaszczolt, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.: Papildyta prozopografija*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2024.
- Antanavičius Darius, Staškevičienė Dalia (ed.), *Acta capituli ecclesiae cathedralis Vilnensis saec. XVI–XVIII = Vilniaus katedros bažnyčios kapitulos posėdžių protokolai XVI–XVIII a.*, t. 1, 1502–1533, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2018.
- Arnoldt Daniel Heinrich, *Kurzgefasste Nachrichten von allen Zeit der Reformation an den Lutherischen Kirchen in Ostpreussen gestanden Predigern*, hrsg. von Friedrich Wilhelm Benefeldt, Königsberg: bey Gottlieb Hartung, 1777.
- Baronas Darius, *Vilniaus pranciškonų kankiniai ir jų kultas XIV–XX a.*, Vilnius: Aidai, 2010.
- Bednarz Mieczysław, „Jezuici a religijność polska (1564–1964)“, in: *Nasza Przeszość*, t. 20, 1964, p. 149–224.
- Biržiška Vaclovas, *Aleksandrynas. Senujų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos*, t. I: *XVI–XVII amžiai*, Čikaga: JAV LB Kultūros fondas, 1960.
- Bukowski Julian, *Dzieje reformacyi w Polsce od wejścia jej do Polski aż do jej upadku*, t. 1: *Początki i terytorjalne rozprzestrzenienie się reformacyi*, Kraków: Nak. autora, 1883.
- [Culvensis Abraham], „Confessio fidei [...] scripta ad Serenissimam Reginam Poloniae“, in: Ioannes Hoppius, „Oratio funebris“, p. 11–118 [orig. p. h8r–c3v].
- Dinzelbacher Peter (sud.), *Viduramžių žodynas*, iš vokiečių k. vertė Antanas Gailius, Alfonsas Tekorius, Vilnius: Aidai 2004.
- Donne John, *Devotions Upon Emergent Occasions*, ed. by John Sparrow, Cambridge: At the University Press, 1923 (persp. 1624).
- Drėma Vladas, *Vilniaus bažnyčios. Iš Vlado Drėmos archyvų*, Vilnius: Versus aureus, 2008.

- Erler Georg (hrsg.), *Die Matrikel und die Promotionsverzeichnisse der Albertus-Universität zu Königsberg i. Pr. 1544–1829*, t. 1: *Die Immatrikulationen von 1544–1656*, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1910.
- Erler Georg (hrsg.), *Die Matrikel der Universität Leipzig*, t. I: *Die Immatrikulationen von 1409–1559*, Leipzig: Giesecke & Devrient, 1895.
- Erler Georg (hrsg.), *Die Matrikel der Universität Leipzig*, t. II: *Die Promotionen von 1409–1559*, Leipzig: Giesecke & Devrient, 1897.
- Fijałek Jan, „Uchrześcjanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu po koniec Rzeczypospolitej“, in: *Polska i Litwa w dziejowym stosunku*, Warszawa: Gebethner i Wolff, 1914, p. 39–333.
- Foerstemann Carolus Eduardus (ed.), *Album Academiae Vitebergensis ab a. Ch. MDII usque ad a. MDLX*, Lipsiae: Typis Caroli Tauchnitii, 1841.
- Freytag Hermann, *Die Preussen auf der Universität Wittenberg und die nichtpreussischen Schüler Wittenbergs in Preussen von 1502 bis 1602*, Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1903.
- Friedlaender Ernst, *Aeltere universitäts Matrikeln*, t. I: *Universität Frankfurt a. O. Erster Band (1506–1648)*, Leipzig: S. Hirzel, 1887.
- Friedlaender Ernst, *Aeltere universitäts Matrikeln*, t. I: *Universität Greifswald. Erster Band (1456–1645)*, Leipzig: S. Hirzel, 1893.
- Friese Christian Gottlieb von, *Beiträge zu der Reformationgeschichte in Polen und Littauen Besonders*, d. II, t. 1, Breslau: bey Wihelm Gottlieb Korn, 1786.
- Frost Robert, *The Oxford history of Poland-Lithuania*, t.1: *The making of the Polish-Lithuanian Union, 1385–1569*, Oxford University Press, 2015.
- Gąsiorowski Antoni, Tomasz Jurek, Izabela Skierska, *Metryka czyli album Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1509-1551*, Warszawa: Wydawnictwo Neriton / Instytut Historii PAN, 2010.
- Gąsiorowski sAntoni, Jurek Tomasz, Skierska Izabela, *Najstarsza księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1402-1541*, Warszawa: Instytut Historii PAN, 2011.
- Gorczak Bronisław (ed.), *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. III: *1432–1534*, Lwów, 1890.
- Goštautas Albertas, „Testamentas“, iš lotynų k. vertė Irena Katilienė, in: *Dailės istorijos šaltiniai. Nuo seniausių laikų iki mūsų dienų. Antologija*, sud. Giedrė Jankevičiūtė, Vilnius: Vilniaus dailės akademija, 2012, p. 692–698.
- Gretschel Karl Christian Kanis, *Die Universität Leipzig in der Vergangenheit und Gegenwart*, Dresden: Hilscher'sche Buchhandlung, 1830.
- Gudavičius Edvardas, „Zigmanto II 1529 metų šalies privilegija“, in: *Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosio Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė*, sud. Irena Valikonytė, Lirija Steponavičienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2015, 15–29.
- Gudmantas Kęstutis, Nadežda Morozova (ed.), *Lietuvos metraščių Vavelio nuorašas = The Wavel Manuscript of the Lithuanian Chronicles*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2017.

- Gudmantas Kęstutis, *Lietuvos ir Žemaičių Didžiosios Kunigaikštystės metraštis: monografinis tyrimas ir kritinis leidimas*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2024.
- Helbig H., „Leipzig, Universität“, in: *Die Religion in Geschichte und Gegenwart*, (3. Auflage), t. IV: *Kop-O*, Tübingen: J.C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1960, p. 306–308.
- Hermelink Heinrich (hrsg.), *Die Matrikeln der Universität Tübingen*, t. I: *Die Matrikeln von 1477–1600*, Stuttgart: W. Kohlhammer, 1906.
- Hofmeister Adolf, *Die Matrikel der Universität Rostock*, t. VI–VII: Personen- und Ortsregister, Schwerin: Bärensprungsche Hofbuchdruckerei, 1919–1922.
- Hoppius Ioannes, „Oratio funebris“, į lietuvių k. vertė Ramunė Dambrauskaitė-Muralienė, Jolanta Gelumbeckaitė, in: Abraomas Kulvietis. *Pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas*, par. Dainora Pociūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- Jablonskis Konstantinas, *Lietuvių kultūra ir jos veikėjai*, sud. Vytautas Merkys, Vilnius: Mintis, 1973.
- Jasas Rimantas, „Paaiškinimai. Bychovco kronika“, in: *Lietuvos metraštis: Bychovco kronika*, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Rimantas Jasas, Vilnius: Vaga, 1971.
- Jurginis Juozas, *Renesansas ir humanizmas Lietuvoje*, Vilnius: Vaga, 1965.
- Jurginis Juozas, Ingė Lukšaitė, *Lietuvos kultūros istorijos bruožai (Feodalizmo epocha. Iki aštuoniolikto amžiaus)*, Vilnius: Mokslas, 1981.
- Juška Albertas, *Mažosios Lietuvos bažnyčia XVI–XX amžiuje*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 1997.
- Juška Albertas, „Rusnės parapija“, in: *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. IV: *Rahn – Žvižėžeris*, Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas / Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.
- Komorowski Joannes, „Memoriale Ordinis Fratrum Minorum a. fr. Ioanne de Komrowo compilatum“, in: *Pomniki Dziejowe Polski*, t. V, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1961.
- Kosman Marceli, *Reformacja i kontrreformacja w Wielkim Księstwie Litewskim w świetle propagandy wyznaniowej*, Wrocław: Ossolineum, 1973.
- Köstlin Julius (hrsg.), *Die Baccalaurei und Magistri der Wittenberger Philosophischen Facultät 1518–1537 und die ordentlichen Disputationen 1536–1537*, Halle: Max Niemeyer, 1888.
- Köstlin Julius (hrsg.), *Die Baccalaurei und Magistri der Wittenberger philosophischen Fakultät 1538–1546 und die öffentlichen Disputationen derselben Jahre*, Halle: Max Niemeyer 1890.
- Kracik Jan, *Vix venerabiles. Z dziejów społecznych niższego kleru parafialnego w archidiecezji krakowskiej w XVII–XVIII wieku*, Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne, 1982.
- Kraszewski Józef Ignacy. *Wilno: od początków jego do roku 1750*, t. IV, Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1842.
- Krašėvskis Juzefas Ignacas, *Vilnius: Nuo jo pradžios iki 1750*, t. IV, iš lenkų k. vertė Kazys Uscila, iš lotynų k. vertė Violeta Radvilienė, Vilnius: Mintis, 2021.

- Kulvietis Abraomas, *Pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas*, par. Dainora Pociūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.
- Kurczewski Jan, *Kościół Zamkowy, czyli Katedra wileńska: w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, t. II: *Źródła historyczne*, Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1910.
- Kurczewski Jan, *Kościół Zamkowy, czyli Katedra wileńska: w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju*, t. III: *Streszczenie aktów kapituły wileńskiej*, Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1916.
- Lasicus Iohannes Polonus, *Pro Volano et puriore religione, defensoribusque eius, aduersus Antonium Posseuinum socium Iesu, Scriptum Apologeticum*, in: Andreae Volani *Libri quinque contra Scargae Iesuitae Vilmensis septem, missae sacrificiique eius columnas [...]. Adiecta est tam Volani [...] aduersus Ant. Posseuinum [...] defensio [...] Auctore Iohanne Lascio Polono [...] ad M. Do. Hiero. Filipowski, Vilnae: per Danielelem Lancicium, 1584.*
- Lazutka Stanislovas, „Istorinis Alberto Goštauto vaidmuo kodifikuojant pirmąjį Lietuvos statutą“, in: *Pirmasis Lietuvo statusas ir epocha. Straipsnių rinkinys*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.
- Lebedys Jurgis, *Mikalojus Daukša*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963.
- Lebedys Jurgis, „Jurgio Zablockio kilmė (Iš akademiko K. Jablonskio palikimo)“ (1966), in: Idem, *Lituanistikos baruose*, t. I: *Studijos ir straipsniai*, par. Juozas Girdzijauskas, Vilnius: Vaga, 1972, p. 66–77.
- Lietuvių enciklopedija*, t. XXXV, Boston, 1966.
- [Lilienthal Michael], *Erleutertes Preussen, oder Auserlesene Anmerkungen ueber verschiedene zur Preußischen Kirchen-, Civil- und Gelehrten-Historie gehörige besondere Dinge, woraus die bisherigen Historien-Schreiber theils ergänzt, theils verbessert, Auch viele unbekannte historische Wahrheiten ans Licht gebracht werden*, t. IV: *Nebst denen dazu gehörigen Registern*, Königsberg: bey Martin Hallervords Erben, 1728.
- Lukšaitė Ingė, „Stanislovas Rapolionis ir reformacijos idėjos“, in: *Stanislovas Rapolionis*, sud. Eugenija Ulčinaite ir Juozas Tumelis, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 62–96.
- Lukšaitė Ingė, *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje: XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*, Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- Lukšaitė Ingė, „Reformacijos Lietuvoje raida ir evangelikų bažnyčių istorija XVI–XVIII a.“, in: *Lietuvos evangelikų bažnyčios: Istorijos metmenys*, sud. Arthur Hermann, Vilnius: Baltos lankos, 2003.
- Lukšaitė Ingė, *Die Reformation im Großfürstentum Litauen und in Preußisch-Litauen (1520er Jahre bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts)*. Übersetzt von Lilija Künstling und Gottfried Schneider, Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2017.
- Lukšaitė Ingė. *Kai tikėjimas keitė pasaulį... Reformacija Lietuvoje*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2017.
- [Melanchthon Phillip], *Melanchthons Briefwechsel. Kritische und kommentierte Gesamtausgabe*, t. 10: *Texte 2605–2865 (1541)*, bearbeitet von Marion Bechtold, Matthias Dall’Asta, Heidi Hein, Simone Kurz und Christine Mundhenk, Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog, 2009.

- [Melanchthon Phillip], Melanchthons *Briefwechsel. Kritische und kommentierte Gesamtausgabe*, t. 11: *Personen A–E*, bearbeitet von Heinz Scheible, Stuttgart–Bad Cannstatt: Frommann–Holzboog, 2003.
- [Mencelijus Jeronimas], „Iš Jeronimo Mencelijaus dedikacijos Mikalojui Radvilai“, in: *Stanislovas Rapolionis*, sud. Eugenija Ulčinaite ir Juozas Tumelis, Vilnius: Mokslo, 1986, p. 243–245.
- Michelini Guido, *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
- Mykolas Lietuvis, *Apie totorių, lietuvių ir maskvėnų papročius. Dešimt įvairaus istorinio turinio fragmentų*, Vilnius: Vaga, 1966.
- Möller Friedewald, *Altpreußisches evangelisches Pfarrerbuch von der Reformation bis zur Vertreibung im Jahre 1945*, t. 1: *Die Kirchspiele und ihre Stellenbesetzungen*, (*Sonderschriften des Vereins für Familienforschung in Ost- und Westpreußen e. V.*, t. 11), Hamburg: Verein für Familienforschung in Ost- und Westpreußen, 1968.
- Moeller Friedewald (bearbeitet von Walter Müller-Dultz et al.), *Das „Zwischenmanuskript“ zum Altpreußischen evangelischen Pfarrerbuch*, t. 7: *Tabor bis Zywiets*, (*Verein für Familienforschung in Ost- und Westpreußen e. V. Quellen, Materialien und Sammlungen zur Altpreußischen Familienforschung (QMS) 19/7*), Hamburg, 2014.
- Najemy John M., „Introduction: Italy and the Renaissance“, in: Idem, *Italy in the Age of the Renaissance*, Oxford University Press, 2004, p. 1–17.
- Nauert Charles G., *Humanism and the Culture of Renaissance Europe*, 2nd ed., Cambridge University Press, 2006.
- Ochmański Jerzy, *Dawna Litwa: Studia historyczne*, Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze, 1986.
- Ochmanskis Ježis, *Senoji Lietuva*, vertė Reda Griškaitė, Ona Mickevičiūtė, Vilnius: Mintis, 1996.
- Pawlowska-Butterwick Wioletta, Jovaiša Liudas (ed.), *Vilniaus ir Žemaičių katedrų kapitulų statutai*, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2015.
- Pedersen Olaf, *The first universities. Studium generale and the origins of university education in Europe*, Cambridge University Press, 2000.
- Petkūnas Darius, „Liturgija kaip veiksnys lietuvių ir prūsų tautinei tapatybei išsaugoti Prūsijos kunigaikštystėje XVI amžiuje“, in: *Senoji Lietuvos literatūra*, Nr. 45, 2018, p. 15–38.
- Petrauskas Rimvydas, *Galia ir tradicija. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės giminių istorijos*, Vilnius: Baltos lankos, 2016.
- Pociūtė Dainora, *XVI–XVII a. protestantų bažnytinės giesmės*, Vilnius: LLTI, 1995.
- Pociūtė Dainora, „Abraomas Kulvietis Liuvėno universitete“, in: *Archivum Lithuanicum*, t. 9, 2007, p. 99–120.
- Pociūtė Dainora, *Maištininkų katedros. Ankstyvoji reformacija ir lietuvių-italų evangelikų ryšiai*, Vilnius: Versus aureus, 2008.
- Pociūtė Dainora, „Abraomas Kulvietis ir pirmasis evangelikų tikėjimo išpažinimas Lietuvoje“, in: Abraomas Kulvietis. *Pirmasis Lietuvos reformacijos paminklas*, par. D. Pociūtė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011.

- Pociūtė Dainora. *Nematomos tikrovės šviesa. Reformacijos Lietuvoje asmenybės ir idėjos*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2017.
- Ragauskas Aivas, „Pirmasis Vilniaus katedros mokyklos „paminėjimas“ 1397 m.: tarp mitų ir faktų“, in: *Istorija* 130, 2023/2, p. 5–40.
- Ročka Marcelinas, „Abraomo Kulviečio bibliotekos autoriai ir knygos; Abraomo Kulviečio bibliotekos pobūdis“, in: Idem, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 71–94.
- Ročka Marcelinas, „Jono Andruševičiaus eilės (1971)“, in: Idem, *Rinktiniai raštai*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002, p. 219–224.
- Rotmarus Valentinus [et al.], *Annales Ingolstadiensis Academiae. Pars I: Ab anno 1472 ad annum 1572*, Ingolstadii: apud I. W. Krull, 1782.
- Rowell Stephen Christopher (ed.). *Acta primae visitationis diocesis vlnensis anno domini 1522 peractae. Vilniaus Kapitulos Archyvo Liber IIb atkūrimas, (Historiae Lituaniae Fontes Minores VIII)*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015.
- Rubin Miri, Walter Simons, *The Cambridge History of Christianity: Christianity in Western Europe c. 1100–c. 1500*, Cambridge University Press, 2009.
- Rukša Antanas, „Humanizmo skeidimasis XVI a. Lietuvoje“, in: *Aidai*, 1967, Nr. 4, 164–174.
- Schillings A., *Matricule de l'Université de Louvain*, t. IV/1; IV/2: *Fév. 1528 – Fév. 1569*, Bruxelles: Académie royale des sciences, des lettres et des beaux-arts de Belgique, 1961.
- Sembritzki Johannes ir Artur Bittens, *Geschichte des Kreises Heydekrug*, Memel, 1920 (liet. vert. Johannes Sembritzki & Artur Bittens, *Šilokarčemos apskrities istorija, Šilutė: Šilutės kraštytyros draugija*, 2008).
- Topolska Maria Barbara, *Spółeczeństwo i kultura w Wielkim Księstwie Litewskim od XV do XVIII wieku*, Poznań–Zielona Góra: Bogucki. Wydawnictwo Naukowe, 2002.
- Tschackert Paul, *Urkundenbuch zur Reformationgeschichte des Herzogthums Preußen*, t. 2: 1523 bis 1541, (*Publicationen aus den k. Preußischen Staatsarchiven* 44), Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1890.
- Tumelis Juozas, „Stanislovas Rapolionis ir jo laikai“, in: *Stanislovas Rapolionis*, sud. Eugenija Ulčinėitė ir Juozas Tumelis, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 8–62.
- Tumelis Juozas, „Dokumentai ir raštai apie Stanislovą Rapolionį. [Paaiškinimai]“, in: *Stanislovas Rapolionis*, sud. Eugenija Ulčinėitė ir Juozas Tumelis, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 178–247.
- Ulčinėitė Eugenija, Juozas Tumelis (sud.), *Stanislovas Rapolionis (Lietuvos mokslo paminklai)*, Vilnius: Mokslas, 1986.
- Weissenborn Hermann, *Acten der Erfurter Universität*, d. 2: *Allgemeine und Facultätsstatuten von 1390–1636. Allgemeine Studentenmatrikel, zweiter Teil (1493–1636)*, Halle: Otto Hendel, 1884.
- Weissenborn Hermann; Adalbert Hortschansky, *Acten der Erfurter Universität*, d. 3: *Register zur allgemeinen Studentenmatrikel (1392–1636)*, Halle: Otto Hendel, 1899.
- Wesseling Klaus-Gunther, „Wotschke, Theodor Otto Gustav“, in: *Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon (BBKL)*, t. 14, Bautz: Herzberg, 1998, Sp. 73–80.

- Węgierski Andrzej, *Libri quattuor Slavoniae reformatae*, Warszawa: PWN, 1973 = Andreae Wengerscii *Libri quatuor Slavoniae reformatae, continentes historiam ecclesiasticam ecclesiarum Slavonicarum, inprimis Polonicarum, Bohemicarum, Lithuanicarum, Russicarum, Prussicarum, Moravicarum etc. ab apostolorum tempore usque ad nostra tempora, quibus additur appendix variorum monumentorum ad res ecclesiasticas Slavoniae pertinentium [...]*, Amstelodami: apud Janssonio Waesbergios, 1679.
- Wisłocki W. (ed.), *Liber diligentiarum facultatis artisticae Universitatis Cracoviensis 1487–1563* (*Archiwum do Dziejów Literatury i Oświaty w Polsce*, t. 4), Kraków 1886.
- Wólkiewicz Ewa, „The ecclesiastical proletariat? The income of the lesser clergy in the late Middle Ages exemplified with the accounting book of St. Martin’s altar“, in: *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej* 67, 2019, p. 3–16.
- Wotschke Theodor, „Abraham Culvensis. Urkunden zur Reformationsgeschichte Lithauensis“, in: *Altpreussische Monatsschrift*, t. 42, Königsberg, 1905, p. 153–252.
- Zinkevičius Zigmąs, *Lietuvių kalbos istorija*, t. III: *Senųjų raštų kalba*, Vilnius: Mokslas, 1988.
- Zinkevičius Zigmąs, „Mikalojus Siautila“ (s. v.), in: *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. IV: *Rahn – Žvižežeris*, Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas / Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.

The Making of a Culture Hero: Jurgis Eišiškietis of Many Hats and his Milieu in Sources and Historiography

Summary

The study focuses on the identity of Jurgis Eišiškietis (*Georgius de Eyxyski; Georg Eyschitzki*), a Master of Liberal Arts, and on his role in the efforts to open a secular private school for the sons of the nobility in Vilnius. Two sources related to him are extant: (1) an entry in the protocols of the capitular session of the Vilnius Cathedral Chapter of 28 April 1539 and (2) A letter of Duke Albert of Prussia (*Albrecht von Preußen*) to Philipp Melanchthon of 16 June 1541, recommending Jurgis of Eišiškės, who is going to the University of Wittenberg, to his care.

The study states that the main initiator of the school was Albertas Goštautas, the grand chancellor of the Grand Duchy of Lithuania. It is quite safe to say that Goštautas's project of the reform of the state of Lithuania included the necessity to create educational institutions that would nurture the political class. It is quite likely that Goštautas's secretary Jan Wilamowski was his *de facto* trustee for education. As a clergyman of the lower orders and a Master of Liberal Arts, Jurgis Eišiškietis fulfilled the qualifications of a rector of a cathedral school. After the death of his patron Albertas Goštautas (late in 1539) and with the support of Duke Albert of Prussia, Jurgis was probably looking for new prospects and was recommended by him for studies at the prestigious University of Wittenberg. It cannot lead to the conclusion that Jurgis had broken with his former denomination and become a Protestant, and all the more reason not to assume that the initiative to establish the school was related to the desire to spread Protestant ideas in Vilnius.

A critical review of Lithuanian and Polish historiography aims at refuting and rejecting the errors and hypotheses that have accumulated over time and are no longer relevant. Identification of Jurgis Eišiškietis with Jurgis Zablockis, an early Protestant author and a preceptor of young people, as well as with *Gregorius Vilnensis*, the pastor of Rusnė, is rejected. There are no direct confirmations that Jurgis of Eišiškės was the same person as *Georgius Haustintz Lituanus / Georgius Hauschicz Lituanus / Magister Georgius Heuschitz, Lituanus*, a student of Wittenberg and Königsberg universities. No scholar has been able to find out what *Haustintz* etc. means, so the firm identification of this student with Jurgis of Eišiškės, which has taken root in German studies and has been adopted from them in Lithuania, cannot be considered justified.

The workings of historical imagination itself are equally interesting and worthy of further exploration. Historians of Protestantism in Lithuania have created various stories about Jurgis Eišiškietis's alleged connections with the figures of early Protestantism, especially Abraham Kulvietis, and about his later life. These stories are not based on any sources. In our study, the figure of Jurgis Eišiškietis and the situations linked to previous research on him are described by the metaphors of 'the grotesque' and '*le théâtre d'ombres chinoises*'. They point to the inconstancy and incompleteness of the images and at the same time to their subordination to the historian's individual imagination and taste.

KEYWORDS: Jurgis Eišiškietis; Albertas Goštautas; Georgius Haustintz Litanus; Reformation; Vilnius Cathedral school.